

Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu

The Issue of Binding Effect of Reasoning of the Constitutional Court Judgments

Prof. Dr. İbrahim ŞAHBAZ^(*)

Öz:

Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) kararlarının gerekçelerinin de hüküm kısmı gibi bağlayıcı olup olmadığı konusunda öğretide iki farklı görüş bulunmaktadır. AYM kendi kararlarının gerekçelerinin de bağlayıcı olduğunu kabul etmektedir. Ancak AYM'ye bireysel başvurunun kabul edilmesi nedeniyle, bu başvuru üzerine verilen kararların gerekçelerinin bağlayıcı olup olmayacağı konusunda farklı değerlendirme yapılmaması gerektiği önemli bir husustur. AYM karar gerekçelerinin bağlayıcılığının kabul edilmesinin sakıncaları üzerinde durulmakla beraber, içtihatların değiştirilmesinin mümkün olması nedeniyle, düşünüldüğü kadar sakınca olmadığını kabul etmek gerekir. Kararın hüküm kısmı ile gerekçesinin birbirinden her durumda ayrılması söz konusu olmadığı gibi, hüküm kısmı ile gerekçenin birlikte yayımlanmasına ilişkin açık düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda, bağlayıcılık bakımından, doğrudan hükmü etkileyen gerekçenin bağlayıcılığının kabul edilmemesinin izahı zor olacaktır. Ancak gerekçede yer alan her cümlenin, sözcüğün bağlayıcılığının kabulü de, hukuku durağanlaştırabilir. Ayrıca AYM kararında birden çok gerekçe olduğu ve bunlardan hangisinin bağlayıcı olacağı yönünde tereddütler bulunmakla beraber; çoğunluk görüşünün bağlayıcı olduğu gözetildiğinde, hüküm gibi gerekçenin de çoğunluk gerekçesinde yer alan görüşün bağlayıcılığı kabul edilecektir. Bu konuda da önemli bir tereddüt olmadığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Anayasa Mahkemesi, Hüküm, Gerekçe, Bağlayıcılık, İptal Kararı.

Abstract:

There are two separate opinions in the doctrine regarding whether the reasonings of the Constitutional Court's (TCC) judgments are binding as well as the operative part of the judgment. The TCC postulates that the reasoning of their judgments are also binding. However, since individual applications to the TCC are accepted, it is important not to

^(*) Maltepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

E-posta: ibrahimsahbaz@maltepe.edu.tr.

Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-3409-3781>.

Hakem denetiminden geçmiştir.

Makale Gönderim Tarihi: 18.05.2021.

Makale Kabul Tarihi: 09.07.2021.

evaluate the binding effect of reasonings of judgments regarding these applications differently. Although disadvantages of accepting TCC's judgments' reasonings as binding are discoursed, since legal precedents are able to be altered, it shall be accepted that there are not as much disadvantages as considered. In the meaning of bindingness, it would be hard to explain not to accept the binding effect of the reasonings which directly effects the judgment, as the operative part and reasoning in judgments are not separable in every case and express regulations towards publishing the operative part of the judgment and reasonings together are considered. However, acceptance of a justification's every word and sentence as binding may render law obsolete. Moreover, although there are several reasonings of a TCC judgment and there are doubts regarding which one will be binding; taking into account that the majority opinion is binding, majority's reasonings shall be accepted as binding as the judgment. It is considered that there is not a significant hesitation in this regard.

Keywords:

The Constitutional Court, Operative Part of the Judgment, Reasoning, Binding Effect, Annulment Judgment.

GİRİŞ

Öğretide AYM kararlarının gerekçesinin bağlayıcı olup olmadığı konusunda farklı görüş bulunmaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi kararlarında, kendi karar gerekçesinin bağlayıcı olduğu kabul edilmektedir.

Bu çalışmada konuyu, önce AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olmadığına ilişkin yaklaşımı; sonra bağlayıcı olduğuna ilişkin görüşleri ve sonunda konuyla ilgili olarak kendi görüşümü gerekçeleriyle birlikte sunacağım.

Konuyla ilgili tartışmalar daha çok iptal kararlarının gerekçeleri üzerinden tartışılmış olmakla beraber, aslında AYM'nin tüm kararları yönünden, özellikle bireysel başvuru kararları ve bu kararlarda yer alan gerekçelerin de bağlayıcı olup olmayacağı konusunda değerlendirme yapılması gerekir.

Mahkeme kararları hüküm ve gerekçeden oluşmaktadır. Öğretideki yaklaşımlara göre hüküm, “her hükümde maddi veya hukuki mesele, gerekçe ve sonuç olmak üzere üç unsur vardır”.¹ Hüküm fıkrasının mahkûmiyet halinde, sanığa verilen sonuç cezayı ifade eder.² Gerekçeli kararın hüküm fıkrasına “uydurulması” gerektiğine işaret edilmektedir.³

Öğretideki gerekçe konusunda şu açıklamalar yapılmaktadır. Buna göre gerekçe, “mahkemenin yargılama boyunca yaptığı bütün incelemeleri ve hukuki de-

¹ Feridun Yenisey / Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2016, s. 752.

² Yenisey / Nuhoğlu, s. 754.

³ Nur Centel / Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2016, s. 776.

ğerlendirmelerini bu kısımda açıklar. (...) Mahkeme gerekçede verdiği kararı hukuki ve maddi açıdan somutlaştırmalıdır”;⁴ “sonucun mantık yönünden dayanağıdır; yani kişiyi o sonuca götüren nedenidir. Başka bir anlatımla gerekçe, hükmün akla ve mantığa uygun biçimde açıklanmasıdır”;⁵ “bir kelime ile hükmün isabetli olarak verilmesini sağlar, hükmün verenin kendisini denetleyebilmesi bu sayede olur”.⁶ Gerekçesiz kararın adil yargılana hakkını ihlal ettiği kabul edilmektedir.⁷

Müller kararda gerekçe üzerinde dururken, “*Hukuk normunun karar normuna ve hukuken henüz karara bağlanmamış olayın karara bağlanmış hukuki bir olaya doğru somutlaştırılması, her ilişkinin nesnel uyumunu kanıtlamayı, resmen ilan etmeyi ve gerekçelendirmeyi gerekli kılar*” demektedir.⁸

AYM’nin gerekçeli karar hakkı konusunda çok sayıda içtihadı bulunmaktadır. Örneğin, “davanın esasına etki eden iddiaların değerlendirilmemesinin gerekçeli karar hakkını ihlal ettiği”;⁹ “davanın sonucuna etkili delillerin değerlendirilmemesinin gerekçeli karar hakkını ihlal ettiği”;¹⁰ “kararın sonucunu etkileyecek nitelikte olan ve dosyaya sunulan” belgelerin dikkate alınmaması,¹¹ dava mahkemesince ileri sürülen bir iddianın temyiz mahkemesince de dikkate alınmaması hususları,¹² gerekçesizlik olarak kabul edilmiştir.

AYM, ilk derece mahkemesinin başvuru konusu eylemi somut olayla ilgisi olmayan bir madde kapsamında değerlendirmesinin gerekçeli karar hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.¹³ Görüldüğü gibi, kimi zaman, gerekçedeki açıklamalarla hüküm fıkrası birbiriyle uyuşmayabilir. Böyle bir durumda gerekçenin dikkate alınmaması düşünülemez.

AYM, gerekçeli karar hakkının ihlal edilmesini yeniden yargılama nedeni kabul etmektedir.¹⁴ Bu kararlar çoğaltılabilir.¹⁵

⁴ Veli Özer Özbek / Koray Doğan / Pınar Bacaksız / İlker Tepe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2017, s. 680-681.

⁵ Centel / Zafer, s. 773.

⁶ Yenisey / Nuhoglu, s. 755.

⁷ Centel / Zafer, s. 777.

⁸ Friedrich Müller, *Anayasa Hukukunda Çalışma Yöntemleri*, (çev. Bertil Emrah Oder, Korkut Kanadoğlu, Osman Can, Fazıl Sağlam), 1. Baskı, T.C. Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 30.

⁹ AYM, B. No: 2014/12158, KT: 1.2.2017.

¹⁰ AYM, B. No: 2013/1015, KT: 8.4.2015.

¹¹ AYM, B. No: 2013/3672, KT: 30.12.2014.

¹² AYM, B. No: 2013/4495, KT: 17.7.2014.

¹³ AYM, B. No: 2014/1292, KT: 10.6.2015.

¹⁴ AYM, B. No: 2014/13062, KT: 30.3.2016.

¹⁵ Kararlarla ilgili bkz. *Bireysel Başvuruda Ceza Yargılamasını İlgilendiren Kararlar*, (Haz. Akif Yıldırım), 1. Baskı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak

AYM'nin gerekçeli karar hakkına aykırı davranılmasını ihlal olarak nitelendirmesi, aslında gerekçeyle hüküm arasındaki bağlantıyı göstermektedir.

AIHM kararında, Sözleşmenin 6'ncı maddesinde kararların gerekçeli olduğuna yer verilmiş olmakla beraber, bu yükümlülüğün her iddiayı ayrıntılı bir yanıt vermenin gerekli olduğu şeklinde anlaşılamayacağı; ancak, “mahkemelerin ve yargı yerlerinin verdikleri kararlarda yeterince gerekçe göstermeleri gerektiğini hatırlatır” denmektedir.¹⁶

Yargıtay içtihatlarında gerekçede nelerin bulunması gerektiğine işaret edilmektedir. Yargıtay kararına göre gerekçede yer alması gereken hususlar şöyledir: “Sanık hakkında tehdit suçundan kurulan hükümdede; Anayasanın 141, CMK'nın 34 ve 230. maddeleri uyarınca mahkeme kararlarının sanıkları, mağdurları, Cumhuriyet Savcısını ve herkesi inandıracak ve Yargıtay denetimine imkan verecek biçimde olması gerekir. Yargıtay'ın gerekçelerde tutarlılık denetimini yapabilmesi için; kararın dayandığı tüm verilerin, bu veriler konusunda mahkemenin ulaştığı sonuçların, iddia, savunma ile mağdur ve tanık anlatımlarına ilişkin değerlendirmelerin, hangi anlatımın ne gerekçeyle diğerine üstün tutulduğunun açık olarak hükmün gerekçesine yansıtılması ve mahkemece ulaşılan vicdani kanı sonucunda sanığın hangi fiillerinin suç sayıldığı açıklandıktan sonra kabul edilen bu fiillerin hukuki nitelendirilmesinin yapılması, cezada artırım ve indirim gerektiren nedenlerin kanuni bağlamda tartışılması, bu hususlara uyulmayarak gerekçesiz hüküm kurulması”.¹⁷

AYM, bireysel başvuru incelemesinde, “Başvurucunun araştırılmasını ısrarla talep ettiği konular ve İlk Derece Mahkemesinin mahkûmiyet hükmünü kurduğu hususlar dikkate alındığında başvurucunun taşınmaz satışına ilişkin tanık beyanları ve açığa imzanın kötüye kullanılması ile ilgili taleplerinin hangi nedenlerle kabul edilmediğinin Derece Mahkemesi kararlarında açıklanmaması nedeniyle Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının unsurlarından olan gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir” demiştir.¹⁸

Projesi, Epamat Yay., Ankara, 2017, s. 159-208; *Bireysel Başvuruda Hukuk Davalarına İlişkin Kararlar*, (Haz. Murat Azaklı), 1. Baskı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Epamat Yay., Ankara, 2017, s. 1145-1275.

¹⁶ AIHM, Garcia Ruiz/İspanya, B. No: 30544/96, KT: 21.1.1999; Osman Doğru / Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (Açıklama ve Önemli Kararlar)*, Yüksek Yargı Kurumlarının Güçlendirilmesi Projesi, 1. Baskı, 1. Cilt, Council of Europe/Avrupa Konseyi ve T.C. Yargıtay Başkanlığı, 2012, s. 847-849.

¹⁷ Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E. 2014/16959, K. 2017/27090, KT: 06/12/2017. Yargıtay hemen her karar için gerekçeyi zorunlu görmektedir: “Erteleme isteminin reddi halinde mahkemelerin yasal bir gerekçe göstermeleri zorunludur” (Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı, 1976/3-4, 1976/3, 7.6.1976, Yayın Tarihi: 11.7.1976-15643).

¹⁸ AYM, B. No: 2015/11798, KT: 25/5/2017, para. 62; R.G.: 3/8/2017, Sayı: 30143.

Bu kararında AYM gerekçeli karar hakkı konusunda şuna işaret etmektedir: “Gerekçeli karar hakkı, kişilerin adil bir şekilde yargılanmalarını sağlamayı ve denetlemeyi amaçlamakta; tarafların muhakeme sırasında ileri sürdükleri iddialarının kurallara uygun biçimde incelenip incelenmediğini bilmeleri ve ayrıca demokratik bir toplumda, kendi adlarına verilen yargı kararlarının sebeplerini toplumun öğrenmesinin sağlanması için de gerekli olmaktadır”.¹⁹

I. AYM KARARININ GEREKÇESİNİN BAĞLAYICI OLMADIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞ

Öğretide AYM kararlarının gerekçesinin bağlayıcı olmadığı yönünde görüşler bulunmaktadır.²⁰ Burada gerekçenin bağlayıcı olmadığı yönündeki görüşlerin ortak noktaları üzerinde durularak konuyla ilgili yaklaşımlar ortaya konacaktır.

Gerekçenin, Anayasanın yorumlanmasında AYM’nin, “yorum tekeline sahip olmadığı ve kanun koyucu gibi hareket edip edemeyeceği sorunlarıyla yakından ilgili” olduğu ifade edilmektedir.²¹ Öğretideki bir yaklaşıma göre, gerekçelerin bağlayıcılığının kabul edilmesi, içinden çıkılması imkânsız birçok soruna yol açmaktadır. Bu görüşe göre ilkin; mahkemenin birçok kararı, üyelerin değişik gerekçelerle çoğunluğa katılmaları biçiminde oluşmuştur. Bu durumda hangi gerekçeye itibar olunacaktır? İkincisi, “Anayasa Mahkemesinin birçok kararının gerekçesinde uzun felsefi, sosyolojik, tarihsel, siyasal tahliller yer almıştır. Bunların tümünün bağlayıcılığını kabul etmek, devlet hayatını, hatta 153’üncü

¹⁹ AYM, B. No: 2015/11798, KT: 25.5.2017, para. 49.

²⁰ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 18. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2018, s. 412; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 927-931; Mustafa Erdoğan, *Anayasa ve Özgürlük*, 1. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 2002, s. 120; Yusuf Şevki Hakyemez, ‘Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu’, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt: II, Yetkin Yay., Ankara, 2008, s. 365-398; Ayhan Döner, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gerekçelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar’, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt: II, Yetkin Yay., Ankara, 2008, s. 215-233; Yaşar Tunç, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı Konusuna Farklı Bakış’, Terazi Hukuk Dergisi, Sayı: 47, Ankara, 2010, s. 29 vd.; Ayhan Döner, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gerekçelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar’, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt: II., Yetkin Yay., Ankara, 2008, s. 221; Zühtü Arslan, ‘Anayasa Mahkemesi’nin Yorum Tekeli Yargısal Üstünlük ve Demokrasi’, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt: II., Yetkin Yay., Ankara, 2008, s. 64; Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 12. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018, s. 359; Yusuf Şevki Hakyemez, ‘Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu’, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt. II, Yetkin Yay., Ankara, 2008, s. 383 vd.; Semih Batur Kaya, *Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu*, 1. Basım, On İki Levha Yay., İstanbul, 2017, s. 233 vd.; İsmail Köksarı, *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri*, 1. Baskı, On İki Levha Yay., İstanbul, 2009, s. 232, 286; Özcan Özbey, *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2012, s. 180.

²¹ Özbudun, s. 412.

maddeye göre ‘gerçek kişileri’ de bağladığına göre, fikir hayatını ve bireysel ifade hürriyetini bir cendere içine sokar”²²

Gerekçenin bağlayıcı olmadığı yönündeki görüşte, gerekçelerin yasama etkinliklerini yönlendirme işlevi göreceği şeklindeki yaklaşıma yönelik olarak da, “toplumun doğal hukuki gelişimini dondurma tehlikesi taşımakta” olduğu da ifade ediliyor.²³

Nihayet, “Diğer yargı kollarının (adli, idari ve askeri yargı) bir üst temyiz mercii olmadığına göre, gerekçelerin diğer mahkemeler bakımından bağlayıcı kabul edilmesinin anlamı ve müeyyidesi ne olacak? Görülüyor ki, tek makul çözüm, kararların ancak hüküm fıkrasının bağlayıcılığının kabul edilmesidir” denilmektedir.²⁴

Gerekçenin bağlayıcı olmadığı yönündeki bir yaklaşıma göre, mahkeme kararının bağlayıcılığı “sadece hüküm fıkrası için geçerlidir. Kararın gerekçesi için bağlayıcı değildir”²⁵ Ancak bu yaklaşımda bağlayıcılık, diğer mahkemeler ile AYM arasında ayırım yapılmaksızın, “tüm diğer mahkeme kararlarının bağlayıcılığı gibi” ifade ile ortaya konmaktadır. Ancak bu yaklaşımda, “Hukuk sistemimizde, yasama organının Anayasanın bir maddesini, Anayasa Mahkemesinin yorumladığı şekilde yorumlamasını emreden bir hüküm yoktur. Eğer yasama organı, Anayasanın bir maddesini başka türlü yorumluyorsa ve bu yorum doğrultusunda bir kanun çıkarmışsa, bu kanun hakkında iptal davası açılmışsa, Anayasa Mahkemesi kanunu iptal ederek yasama organının yaptığı yorumu geçersizleştirebilir. Ancak bunun dışında başka bir şey yapması mümkün değil” denmektedir.²⁶

Zaten AYM’nin yasama organının gerekçesini anayasaya uygun bulmaması, önceden verdiği kararlardaki gerekçeleriyle çelişiyorsa, yeni yasayla ilgili iptal kararı vermesi, AYM’nin önceki karar gerekçesinin bağlayıcılığının kabul edilmesi sonucunu doğurur. Bunun istisnalarından biri, AYM’nin yorum biçimini, dolayısıyla gerekçesini değiştirmesidir. AYM, önceki kararında yer alan yorumundan farklı bir yorumla çıkarılan yeni yasayı Anayasaya aykırı bulmazsa, kendi içtihadında değişiklik yapmış olacaktır.

Ancak bence, “Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz” (m.153/1) ve “iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez”

²² Özbudun, s. 412.

²³ Özbudun, s. 412.

²⁴ Özbudun, s. 413.

²⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 928; Benzeri yaklaşım için bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 25. Baskı, Ekin Kitabevi Yay., Bursa, 2020, s. 453.

²⁶ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 929.

şeklindeki düzenlemeler karşısında, gerekçesi yazılmayan hükmün yayımlanmasının söz konusu olmadığına, yani bağlayıcılığı başlamayacağına (infaza geçilemeyeceğine) göre, hüküm ancak gerekçesiyle birlikte kesinlik kazanabilecektir.

AYM kararının gerekçesinin değil, hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğu yönündeki bir başka yaklaşıma göre, “*Anayasa mahkemesi kararları birçok bölümden oluşur ve genellikle onlarca sayfa uzunluğundadır. (...) Anayasa Mahkemesi kararlarının, tüm mahkeme kararları gibi, sadece hüküm fıkrası bağlayıcıdır*”.²⁷

Bu görüşü ileri süren Gözler’e göre, “*Anayasa mahkemesi kararının bağlayıcı olması iptal kararı ile iptal edilen kanunun hukuki geçerliliğini yitirmesi demektir*”.²⁸ Yazar bu sonuca, Anayasanın 153’üncü maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan, “iptal kararlarının Resmi gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar” düzenlemesine dayandırmaktadır. Yazara göre, “Adeta, doktrinin bir kısmına ve Anayasa Mahkemesine göre, Anayasa mahkemesi kararları, yasama organına verilmiş emir ve talimatlardır. Yasama organı bu emir ve talimatlarla bağlıdır. Onların doğrultusunda hareket etmelidir. Kanımızca böyle bir bağlayıcılık anlayışı yanlıştır”.²⁹

Gözler’e göre, “*Anayasa Mahkemesi kararının bizzat Anayasa Mahkemesi için bağlayıcılığı da yine, Anayasa Mahkemesi kararının, gerekçesi için değil, hüküm fıkrası içindir*”.³⁰

AYM kararının bağlayıcılığının, bu mahkemenin kendisini de bağlayıp bağlamayacağı tartışma yaratabilir. Kural olarak AYM kararının mahkemenin kendisi için de bağlayıcı olduğu ifade edilmektedir.³¹ Çünkü, Anayasanın 153/son maddesindeki düzenlemede AYM’nin kararının kendisini bağlamayacağı konusunda bir ayırım yapılmamaktadır. Ancak AYM kendi kararını değiştirebilir. Konuya buradan yaklaşıldığında, AYM kararının kendisini bağlayıcılığı, kararın içtihat değişikliği ile değiştirilmemesi kaydıyla şeklinde anlaşılması gerekir. Çünkü mahkemeler içtihatlarını değiştirebilirler.³²

²⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 929-930.

²⁸ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 926.

²⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 926.

³⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 931.

³¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 931.

³² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 932’de, “*Eğer Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçesi de bağlayıcı ise, bu gerekçe sadece yasama, yürütme organları ve diğer mahkemeler değil, bizzat Anayasa Mahkemesinin kendisi de bağlı olmalıdır. Bu ise, donmuş, statik bir hukuk sistemine yol açar. Bu şu anlama gelir ki, belirli bir tarihte Anayasa Mahkemesinin verdiği bir kararda kullanılan bir gerekçe ilebet tekrarlanacaktır. O halde, Anayasa Mahkemesi içtihatlarında hiçbir zaman değişme ve gelişme olmayacaktır*” denmektedir. Yazar burada, AYM’nin kendi kararları arasında da “donmuşluk bir yana, asgari bir istikrar” olmadığını dile getirdiği gibi, ayrıca “*gerekçelerinde ileri sürdüğü görüşlerde, yaptığı yorumlarda ise istikrar olduğunu söylemek oldukça zordur*” demektedir.

Gözler, görüşünü açıklarken, Avusturya³³ ve Almanya'da³⁴ Anayasa Mahkemesi kararlarının sadece hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğuna ilişkin görüşlere de yollamada bulunmaktadır.³⁵

Bağlayıcılığın sadece hüküm fıkrasıyla ilgili olduğu, gerekçenin bağlayıcı olmadığını ileri süren bir diğer görüşe göre, “Eğer gerekçelerin de bağlayıcılığı olsaydı, o zaman heyet tarafından verilmiş olan bir kararın farklı gerekçeleri aynı anda uygulanmak gerekirdi ki bunun fiilen imkansız olduğu açıktır”.³⁶

Ancak bu görüşü savunan yazar, aynı zamanda, “gerekçenin amacı verilen hükme davanın taraflarını ikna etmek ve dolaylı olarak da bazı durumlarda pozitif hukuk düzenlemeleri yapacak olanlara fikir vermek, yol göstermektir” diyerek, gerekçenin bağlayıcı olmadığına işaret etmekle beraber, AYM kararının “gerekçesinden” yararlanılabileceğini; buna karşın AYM'nin “yorum kararının” parlamentoyu bağlamayacağını kabul etmektedir.

Bu yazara göre, aksinin kabulü, “işlevler ve yetkiler ayrılığı ilkesine aykırı” olacaktır.³⁷ Bu görüşü savunan yazar, Anayasa'nın 153'üncü maddesinin 2'nci fıkrasında yer alan “kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez” düzenlemesine dikkat çekerek, anayasa ve yasa da yer almayan bir yasağın, iptal kararının gerekçesinin bağlayıcılığının kabul edilmesi nedeniyle, yasa koyucunun öngörmediği “yeni bir uygulama” olacağına işaret etmektedir.

AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olup olmadığı konusunda, gerekçenin bağlayıcı olmadığı yönündeki görüş sahiplerinin “argümanlarının”, aksini savunanlara oranla “oldukça zayıf kaldığı” şeklinde de bir görüş söz konusu.³⁸

Bu yazar, AYM kararının gerekçesinin bağlayıcı olduğunu “peşinen kabul etmek mümkün değil”dir diyerek, “karar gerekçelerinin bağlayıcılığını savunanların temel argümanı ile ilgili bir aşamaya kadar katıldığı” bir hususu açıklamaya çalıştığını dile getirmektedir.³⁹

Yazara göre, “Anayasa yargısının mantığı gereğince, Anayasanın üstünlüğünün devamı açısından, yasamanın iptal edilen bir kanuna yönelik bir düzenlemesinde iptal kararlarının gerekçelerinin yol göstericiliği fevkalade önemli

³³ Peter Oberndorfer, ‘Avusturya Raporu’, 7. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, 1. Baskı, AYM Yayını, Ankara, 1988, s. 31.

³⁴ Wolfgang Zeidler, ‘Federal Almanya Raporu’, 7. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, 1. Baskı, AYM Yayını, Ankara, 1988, s. 61-62.

³⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 930-931.

³⁶ Erdoğan, s. 120.

³⁷ Erdoğan, s. 121.

³⁸ Hakyemez, s. 381.

³⁹ Hakyemez, s. 282-394.

dir. Bununla birlikte dikkate alma bağlamında karar gerekçeleri, yasama organı açısından en fazla aydınlatma veya yol göstericilik biçiminde bir işleve sahip olabilir”⁴⁰

Yazar, AYM kararlarının bağlayıcılığının (m.153/1), sadece hüküm kısmı için anlaşılması gerektiğini; kesinlikten kastın ise, “başka bir yargısal merciinin denetimine tabi olmaması anlamına” geldiğini; “gerekçe için bu biçimdeki bir kesinliğin söz konusu” olmadığını dile getirmektedir.⁴¹

AYM’nin kararlarının hem bağlayıcılığı, hem de kimleri bağlayıcılığı konusunda “muhatabın” kim olduğunda açıklık olmadığına ilişkin görüşler de dile getirilmektedir.⁴²

AYM karar gerekçelerinin diğer mahkemeleri bağlayıcı olmadığı da ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımdan biri yargı,⁴³ diğeri öğretiden gelmektedir.⁴⁴

II. AYM KARARININ GEREKÇESİNİN BAĞLAYICI OLDUĞUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLER⁴⁵

Bu başlık altında AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olduğuna ilişkin öğretilerdeki yaklaşım ile AYM’nin kendi kararlarındaki değerlendirmelerine yer verilecektir.

⁴⁰ Hakyemez, s. 282.

⁴¹ Hakyemez, s. 284; Benzeri yaklaşım için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 920.

⁴² Hakyemez, s. 385; Benzeri yaklaşım için bkz. Turan Yıldırım, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı’, Amme İdaresi Dergisi, Sayı: 4, Cilt: 26, Ankara, 1993, s. 74.

⁴³ Danıştay 8. Dairesi, E. 1986/402, K. 1988/192; Danıştay’ın bu kararında, anayasanın yorumuna değil, yasanın yorumuna işaret edilmekte ve “yürürlükteki bir yasanın yorumunun ancak o yasayı uygulayan yargı yerinin yetkisinde bulunduğu ve birbirinden ayrı yargı yerlerinin aynı yasayı birbirinden ayrı yorumlayabileceği” denmektedir. Aktaran Ahmet İyimaya, *Siyaset Hukuku Sorunları*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 68-77 ve Hakyemez, s. 394.

⁴⁴ İyimaya, s. 68 vd.; Hakyemez, s. 394.

⁴⁵ Zafer Gören, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2018, s. 368 vd.; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, 3. Baskı, İmge Yay., Ankara, 2000, s. 151 vd.; Yıldırım, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı’, s. 69 vd.; Bülent Tanör / Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 19. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2019, s. 561; Fazıl Sağlam, ‘Anayasa Yargısının Bazı Sorunları’, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yay., İstanbul, 2004, s. 524 vd.; Servet Armağan, *Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi*, Cezaevi Matbaası, 1. Baskı, İÜ Yayını (No: 1245), İstanbul, 1967, s. 149; Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, 1. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1996, s. 294; Attila Özer, *Türk Anayasa Hukuku: Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 248; Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi*, 1. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2004, s. 274-277; M. Merdan Hekimoğlu, *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısını Hukuki Boyutları*, 2. Baskı, Detay Yay., Ankara, 2004, s. 269-270; Fazıl Sağlam, ‘Anayasa Yargısının Bazı Sorunları’, Bülent Tanör Armağanı, 1. Baskı, Legal Yay., İstanbul, 2004, s. 540; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 14. Baskı, Legal Yay., İstanbul, 2019, s. 380; Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti, İnsan Hakları Avrupa*

A. Öğretideki Yaklaşım

Bu görüşe göre, AYM kararının bağlayıcılığı, “sadece kararın hüküm fıkrasıyla sınırlı değildir. Gerekçeleri de bağlar. Çünkü Anayasa bir ayırım yapmadan Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğunu vurgulamaktadır. Kaldı ki bir mahkeme kararı, gerekçe ve hüküm fıkrasıyla bir hüküm oluşturur. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesinin de bağlayıcılığı olduğunu kabul etmek gerekir”.⁴⁶

Gerekçenin bağlayıcı olduğunu savunan Teziç, AYM’nin önceki kararlarını hiç değiştiremeyeceği şeklinde anlaşılmasını gerektiğini, toplumun değişen koşullarına cevap verilebilmesi için kararın değişmesinin mümkün, hatta değiştirilmesinin gerekli olduğuna, yeni koşullara göre yeni içtihatların ortaya konmasına da işaret ediyor.⁴⁷ Bir yaklaşıma göre, AYM karar gerekçeleri kendisini de bağlayıcıdır.⁴⁸ Ancak, somut norm denetiminde, Anayasa’nın 152/son maddesindeki düzenlemede yer alan on yıllık denetim yasağının dikkate alınması gerekir.

Bir başka görüşe göre, gerekçe kararın zorunlu unsurudur. Anayasa’da, AYM kararlarının bağlayıcı olduğuna yer verilmekte; ancak, hüküm fıkrası ve gerekçe ayrımı yapılmamaktadır (m.153/son). Bu nedenle AYM kararının sadece hüküm fıkrası değil, gerekçesi de bağlayıcıdır.⁴⁹

Ancak yazarlardan biri ilk çalışmasında gerekçenin bağlayıcı olduğunu ifade etmekle beraber,⁵⁰ sonradan AYM’nin bir kararını dikkate alarak önceki fikrini değiştirerek, AYM’nin yasama ve yürütme organına direktifler verecek bir çerçeve çizemeyeceğine işaret etmektedir.^{51,52}

Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme, 1. Baskı, On İki Levha Yay., İstanbul, 2013, s. 662 vd.

⁴⁶ Gören, s. 369; benzeri görüş Kaboğlu, Anayasa Yargısı, 2007, s. 151.

⁴⁷ Teziç, Mecelle’de yer alan (m.39), “zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi yadsınamaz” düzenlemesine yollamada bulunuyor. Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 24. Bası, Beta, İstanbul, 2020, s. 258-260.

⁴⁸ Tanör / Yüzbaşıoğlu, s. 561.

⁴⁹ Armağan, Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi, s. 149; Aliefendioğlu, s. 294; Turan Yıldırım, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı’, İnsan Hakları Merkezi Dergisi, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, Cilt: 2, Sayı: 1, 1994, s. 21; Aynı yönde bkz. Yıldırım, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı’, s. 74.

⁵⁰ Armağan, Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi, s. 149.

⁵¹ Servet Armağan, ‘Anayasa Mahkemesinin E. 1989/1 ve K. 1989/12 No.lu ve 7.3.1989 Tarihli Kararının Tahlili ve Tenkidi’, Prof. Dr. Hayri Domaniç’e 80. Yaş Günü Armağanı, 1. Baskı, Beta Yay., Cilt: 2, İstanbul, 2001, s. 1136-1141; Hakyemez, s. 381.

⁵² AYM karar gerekçesinin bağlayıcı olmadığı yönündeki görüşlerin AYM’nin “2. Türban Kararı”nı (AYM, E. 1990/36, K. 1991/8, KT: 9.04.1991) örnek gösterildiği, “doktrinde gerekçelerin bağlayıcı olmadığı yönündeki görüşler, genellikle bu karar doğrultusunda ileri sürüldüğü” konusunda bkz. Boyar, s. 304.

AYM'nin bir yasayı iptal etmesi ile, yasanın bir başka yasa ile yürürlükten kaldırılmasının farkı olmadığına işaret eden Teziç, ancak, “*Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı hukuki gerekçelere dayandığı halde, yasama meclisinin kanunu ilga etmesi siyasi tercihlere dayanmaktadır*”⁵³ diyor.

Teziç, AYM'nin kararında kararda yer alan,⁵⁴ “*Yasama organının, iptal edilen kanunla aynı doğrultuda ve içerikte yeni bir düzenleme yapamayacağını ileri sürmesi hukuken isabetli bir bakış açısı değildir. Zira Anayasa Mahkemesi 'zamanın ve şartların değişmesi ile, aynı konuda, içtihat değişikliklerine gidebilmiştir. (...) Öte yandan Anayasa da, Anayasa Mahkemesi'nin içtihadını değiştirebileceğini öngörmektedir. Şöyle ki, 152. maddenin son fıkrası 'Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz' ifadesiyle, bir anlamda içtihadını değiştirebilme olanağını teyid etmektedir*” diyor.⁵⁵

Özer de gerekçenin bağlayıcılığını, Anayasa'nın 153/1'inci maddesinde yer alan, “*Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz*” düzenlemesine dayandırmaktadır.⁵⁶

Yıldırım da Anayasa'nın 153/1'inci maddesindeki düzenlemenin, gerekçenin de bağlayıcı olduğunun pozitif temeli olduğuna işaret etmektedir.⁵⁷

Mahkeme kararlarının gerekçeleri, aslında davanın tüm taraflarının görüşlerinden hükümde esas alınanlarını ifade etmektedir. Bu nedenle, Kaboğlu'na göre, AYM'nin iptal kararında, “sav, savunma ve karar” üçlüsüne dayanan yargısal karar sürecinde gerekçe belirleyicidir.⁵⁸

AYM kararlarının bağlayıcılığının sadece kararın hüküm fıkrasıyla ilgili olmayıp gerekçeyi de kapsadığını savunan Sağlam'a göre, iptal kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanamayacak olması (m.153/1), iptal edilen hükmün Resmî Gazetede yayımlanmasıyla yürürlükten kalkması (m.153/3) ve bağlayıcılığın da

⁵³ Teziç, s. 259. Aynı sayfada, Anayasa'nın 153'üncü maddesinin son fıkrasında yer alan düzenlemeyi de değerlendiren Teziç, “*Bu kuralın sevkediliş amacı, yasama organının iptal kararı sonrası aynı konuda yapabileceği düzenlemelerle bu kararları etkisiz hale getirebilecek yönde düzenleme yapmaması ya da iptal edilen kuralları tekrar yürürlüğe koymasını önlemektir*” demektedir.

⁵⁴ AYM, E. 1998/58, K. 1999/19, KT: 27.5.1999.

⁵⁵ Teziç, s. 260.

⁵⁶ Atilla Özer, *Anayasa Hukuku*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, s. 593.

⁵⁷ Yıldırım, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı’, s. 73 vd. Ancak yazar, bu bağlayıcılık nedeniyle hukukun gelişemeyeceği yönünde sakıncalarına da işaret etmektedir (s. 77).

⁵⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 4. Baskı, Legal Yay., İstanbul, 2009, s. 406.

kararın yayımı ile başlaması (m.153/6), gibi kurallar, karar gerekçesinin en azından hükme dayanak teşkil eden bölümü ile bağlayıcı olacağını göstermektedir.⁵⁹

Aliefendioğlu da, hüküm fıkrası ile gerekçe bir bütün oluşturuyorsa, gerekçenin de bağlayıcı olduğunu kabul ediyor.⁶⁰

Bir başka yaklaşımda da; hüküm fıkrası ile yakın bağlantı içerisinde olan gerekçenin bağlayıcı olacağı üzerinde durulmaktadır. Yüksel'e göre, Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya uygun yorum yöntemini uygulayabileceği kabul ediliyorsa, yorum kaydıyla anayasaya uygunluk kararının işlevsel olabilmesi için kararın temelindeki gerekçelerin bağlayıcı olması gerekir. Ancak gerekçenin tamamının değil, hüküm fıkrasıyla zorunluluk ilişkisi içinde bulunan gerekçe bağlayıcı olmalıdır".⁶¹

Boyar'a göre, "*Anayasa Mahkemelerinin kararlarının gerekçelerinin bağlayıcılığı, Anayasa yargısının kendine özgü doğasından kaynaklanır*".⁶²

Boyar gerekçenin bağlayıcılığını birkaç yönden ele almaktadır.

Birincisi, AYM'nin verdiği kararın "hüküm fıkrası, bir cümleden oluşan ve anayasaya aykırılık talebin kabul edilip edilmediğini belirten kısımdır ve bağlayıcıdır. Ancak bu bağlayıcılığın hayata geçirilebilmesi, anayasaya uygunluk ya da aykırılık kararının niçin verildiğinin bilinmesine bağlıdır. Bu anlamda, AYM kararının uygulanabilmesi demek, gerekçenin hayata geçirilmesi demektir. Bütün Devlet organları, gerçek ve tüzel kişiler Anayasayla bağlı olduğu için, bu metnin en önemli yorumcusu olan AYM'nin kararları ile bağlıdırlar" sonucuna ulaşmaktadır.

İkincisi, gerekçenin, "AYM kararlarının temel meşruluk dayanaklarını göster"diğine; AYM'nin karar verirken, "hangi hak ve özgürlükleri nasıl koruduğunu ya da hangi devlet organlarının erkler ayrılığı ilkesine aykırı olarak diğerinin yetki alanına girdiğini gerekçesinde göster"diğine ve AYM'nin denetiminin "sadece anayasallık denetimini harekete geçiren organ ya da kişileri değil, herkesi bağladı"ğına işaret edilmektedir.

Üçüncüsü, "gerekçelerin yargılama faaliyetinin özünden kaynaklanan bir önemi" olduğuna; "Yargıcın temel işi hukuku yorumlamaktır. (...) Yorum, yargılama sürecinin esaslı unsurudur. (...) AYM bizim sistemimizde yalnızca davanın

⁵⁹ Fazıl Sağlam, 'Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesi'nin Yasama, Yürütme ve Yargı ile İlişkisi', Anayasa Yargısı 13, Anayasa Mahkemesi Yay., Ankara, 1996, s. 58.

⁶⁰ Aliefendioğlu, s. 196 vd.

⁶¹ Yüksel Metin, *Anayasanın Yorumlanması*, 1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 195-196. Benzeri görüş için bkz. Emin Memiş, *Anayasaya Uygun Yorum*, 1. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 147.

⁶² Oya Boyar, *Anayasal Uyuşmazlıklarda Yorum*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 302.

tarafları hakkında sonuç doğuracak şekilde karar vermez; *erga omnes* etki doğuran kararlar verir. Dolayısıyla kararların yalnızca hüküm fıkrasının değil; gerekçe bölümünün de bağlayıcı olması anayasa yargısının doğası gereğidir”.⁶³

Kelsen modeli anayasa yargısının geçerli olduğu ülkelerde, mahkeme kararının gerekçe ile hüküm fıkrası arasında bir ayırım yapılmadığı görülmektedir.⁶⁴

Ancak Oder, anayasa yargıcının yorum yöntemlerini kullanırken, “gerçek bir gerekçelendirme yükümlülüğü” altında olduğuna işaret etmektedir.⁶⁵ Yazara göre, gerçek gerekçelendirmeden kastedilen husus, gerekçenin “sonuca ulaştıran aşamaların açık, nesnel, doğruluğu sınanabilir ve sağlam kanıtlardan oluşmasına bağlıdır”. Yazar hukuk devleti ile gerekçe arasında kurduğu bağı ortaya korken, “kendisi kanıtlanmaya muhtaç, soyut, öznel, vardığı sonuçla kendini kanıtlamaya çalışan ya da vardığı sonucun aşamalarını göstermeyen gerekçeler hukuk devletinin beklediği gerekçelendirme yükümlülüğü ile bağdaşmaz”.⁶⁶

Ergül konuyla ilgili olarak kararların gerekçesiz yazılmaması, hatta karşıoyların da gerekçeli olmasına dikkat çekerek, “karar gerekçelerinin de hukuki bir değer olduğu” ve bağlayıcılığın “kaçınılmaz bir biçimde gerekçeyi de” kapsadığını kabul etmektedir.⁶⁷

Karan’a göre, “AYM kararlarının bağlayıcılığının kabulü ile birlikte kararların gerekçelerinin hüküm fıkralarından soyutlanarak bağlayıcı olmadığının kabulü mümkün gözükmemektedir”.⁶⁸ Karan ayrıca, AYM kararının hüküm fıkrası ile gerekçesi arasında karşılaştırmalı hukukta olduğu gibi bir ayırım yapılamayacağına işaret etmektedir.⁶⁹ Karan, AYM kararının gerekçesinin hükme esas alınan kısmının bağlayıcı olacağını belirtmektedir.⁷⁰ Ayrıca Karan, Anayasa’nın 153/son maddesinden hareketle, bu maddede, “hüküm fıkraları veya gerekçelerinin bağlayıcılığına ilişkin bir ayırma” gidilmediği üzerinde de durarak görüşünü güçlendirmektedir.⁷¹

⁶³ Boyar, s. 302-303.

⁶⁴ Boyar, s. 304.

⁶⁵ Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, 1. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2010, s. 307.

⁶⁶ Oder, s. 307’de yorum ile gerekçe arasındaki bağı işaret ederken, “gerekçelendirmedeki kanıtlama aşamalarında yorum ortaya çıkar” demektedir.

⁶⁷ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı*, Birinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 117.

⁶⁸ Ulaş Karan, *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, Birinci Baskı, Onikilevha, İstanbul, Ekim 2018, s. 109.

⁶⁹ Karan, s. 108.

⁷⁰ Karan, s. 107.

⁷¹ Karan, s. 108.

B. AYM'nin Kararına Göre Kararın Gerekçesi Bağlayıcıdır

Bu konuda AYM kararlarında gerekçenin de bağlayıcı olduğuna karar vermiştir.

AYM kararında gerekçenin bağlayıcılığını şu şekilde açıklamıştır: *“Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasında, Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organları ile yönetim makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı öngörülmüştür. Bu kural gereğince Yasama Organı, yapacağı yeni düzenlemelerde daha önce aynı konuda verilen Anayasa Mahkemesi kararlarını göz önünde bulundurmamak, bu kararları etkisiz bırakacak biçimde yeni yasa çıkarmamak ve Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilen kuralları tekrar yasalaştırmamak yükümlülüğündedir. Üstelik, yasama organı, kararların yalnız sonuçları ile değil bir bütünlük içinde gerekçeleri ile de bağlıdır. Çünkü, kararlar gerekçeleriyle genel olarak yasama işlemlerini değerlendirme ölçütlerini içerirler ve yasama etkinliklerini yönlendirme işlevi de görürler. Bu nedenle yasama organı, yasa çıkarırken iptal edilen yasalara ilişkin kararların sonuçları ile birlikte gerekçelerini de göz önünde bulundurmamak zorundadır. İptal edilen yasalarla sözcükler ayrı da olsa aynı doğrultu, içerik ya da nitelikte yeni yasa çıkarılması gerekir”*.⁷²

AYM kararında, bir yasanın Anayasa'nın 153. maddesine aykırılığında söz edilebilmesi, iptal edilen önceki yasayla “aynı” ya da “benzer nitelikte” olmasına bağlıdır. İki yasanın “aynı” ya da “benzer nitelikte” olup olmadığının saptanabilmesi için öncelikle, aralarında “özdeşlik” bu bağlamda “anlam ve nitelik” ile “teknik, içerik ve kapsam” yönlerinden benzerlik olup olmadığının araştırılması- na işaret etmektedir.

Ancak, kısa sürede olmasa da; AYM'nin içtihat değiştirme yasağına ilişkin açık pozitif bir düzenleme bulunmamaktadır.⁷³

Dolayısıyla AYM'nin içtihatlarının değişmezliğinden söz edilemeyecektir. Bu nedenle AYM, çok eski kararının birinde de dile getirdiği gibi, önceden veril-

⁷² AYM, E. 2007/5, K. 2007/18, KT: 7.2.2007; AYM'nin benzeri başka kararları var: AYM, E. 2001/24, K. 2001/356, KT: 5.12.2001; AYM, E. 2000/8, K. 2003/104, KT: 26.12.2003; AYM, E. 2000/14, K. 2000/21, KT: 13.09.2000; AYM, E. 1999/38, K. 1999/45, KT: 25.11.1999; AYM, E. 1998/43, K. 1999/44, KT: 25.11.1999; AYM, E. 1998/58, K. 1999/19, KT: 27.05.1999; AYM, E. 2000/45, K. 2000/27, KT: 5.10.2000; AMKD, Sayı: 36, Cilt: 2, s. 772-796.

⁷³ Bülent Nuri Esen, *Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 206, Ankara, 1966, s. 40'da, “bir kanun hükmünün ‘Anayasa'ya aykırı olduğu yolundaki dava ve itirazın evvelce Anayasa Mahkemesi tarafından red edilmiş olması’ yeniden yapılacak bir ‘itirazın esas yönünden incelenerek yeniden karara bağlanmasına engel’ olmaz ise de, redde dair olan eski kararın değiştirilmesi o kararda ‘varılan sonuçlarda değişiklik yapılmasını gerektiren bir hal ve şart’ bulunmasına bağlıdır (26.1.1965-64/43, 65/5). Şu halde, Anayasa Mahkemesince verilmiş iptal isteminin reddi kararında ileri sürülen görüşün değiştirilmesini gerektirecek yeni bir sebep varsa, mahkeme, eski kararını değiştirebilecektir (5.6.1964-64/15/45)” denmektedir.

miş iptal isteminin reddi kararında ileri sürülen görüşün değiştirilmesini gerektirecek yeni bir sebep varsa, eski kararını değiştirebileceğini kabul etmiştir.⁷⁴

III. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTAKİ DURUM

Her iptal davasında gerekçenin bağlayıcılığından söz edilemez ise de, Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin istikrar bulan içtihadında belirtildiği gibi, çoğunlukla gerekçe “anayasanın yorumu konusunda açıklamalar ihtiva ettikleri ölçüde bağlayıcı güce” sahip olacaktır. Ayrıca, yasa hükmünün, mahkeme kararında yer alan “gerekçelerden çıkan anlam çerçevesinde anayasaya uygun” olduğu ifade edilmektedir.⁷⁵

Alman anayasa yargılaması hukukunda, “bağlayıcı etkinin, Anayasanın koruyucusu ve en önemli yorumcusu olarak” Alman AYM'nin “işlevinin gerektirdiği ölçüde var olduğu kabul edilmektedir”.⁷⁶ Ancak Alman hukukunda sadece “esasa” ilişkin kararların bağlayıcılığı kabul edilmekte, buna karşın “usuli kararların herhangi bir bağlayıcılığı”nın olmadığına işaret edilmektedir.⁷⁷ Alman hukukunda yerleşik içtihatlarla göre AYM'nin kararı, “anayasanın yorumuna ilişkin ifadeler içerdiği takdirde kararlarının ‘dayandığı gerekçeler’de bağlayıcılıktan yararlanır”.⁷⁸

Ancak Alman AYM içtihatlarında, hangi hususların gerekçeye dayanak oluşturacağı da kabul edilmiştir. Buna göre, “Bağlayıcı etki, yalnızca karar beyanı ve ilgili karar nedenlerini kapsamakta olup, karar gerekçesini açıklamak amacıyla mahkemenin genellikle ayrıntılı açıklamalarla ortaya koyduğu tek tek her ifadeye içine almamaktadır”.⁷⁹ Bir başka deyişle karara (hükme) esas alınacak, “göz ardı edilemeyecek”, “mantık silsilesi” gereğince “somut sonuca ulaşma yolunda göz ardı edilemeyecek her hukuki gerekçe karara dayanak oluşturur”.⁸⁰

⁷⁴ AYM, E. 1964/15, K. 1964/45, KT: 5.6.1964 tarihli karar: “Arhavi Asliye Hukuk Mahkemesince itiraza konu yapılan 6830 sayılı İstimplâk Kanunu'nun 20'nci maddesindeki (Ve mahkemece ihtiyati tedbir kararı verilemez) hükmü de, 4753 sayılı Kanunun, yukarıda sözü geçen ve Anayasa'nın 31'inci ve 114'üncü maddelerine aykırı bulunmadıklarına karar verilmiş olan hükümleriyle aynı nitelikte bulunmuş ve o kararda açıklanan sebepler bu hüküm için de uygun olup; ortada söz konusu kararda belirtilmiş olan görüşün değiştirilmesini gerektiren başkaca yeni bir sebep de bulunmamış ve böylece Anayasa'ya aykırı olmadığı belli edilen bir kanun hükmü yanında Anayasa'nın 8'inci maddesinin zedeleneceği düşüncesine de yer verilmemek gerekmiş olduğundan itirazın reddine karar verilmek gerekir” (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1964-45-nrm.pdf> Erişim Tarihi: 23.4.2021).

⁷⁵ Tanör / Yüzbaşıoğlu, s. 561.

⁷⁶ Kanadoğlu, s. 274.

⁷⁷ Kanadoğlu, s. 274.

⁷⁸ Kanadoğlu, s. 275.

⁷⁹ Aktaran Kanadoğlu, s. 275.

⁸⁰ Kanadoğlu, s. 275.

Bir başka açıdan ise, “genel hukuk kuralı ile somut karar arasındaki gerekçelendirme ilişkisinin dışında kalan hukuki görüşler karara dayanak oluşturmaya”cağı için,⁸¹ bunların bağlayıcılığında da söz edilemeyecektir.

Alman AYM’nin istikrar bulan içtihadına göre, bir kararın temelindeki gerekçeler anayasanın yorumu konusunda açıklamalar içerdiği ölçüde bağlayıcıdır.⁸²

Diğer bir husus ise, anayasaya uygun yorum halinde gerekçenin bağlayıcı olmasının kabul edilmesidir. Alman AYM bu görüştedir.^{83,84}

Federal Almanya Raporunda,⁸⁵ “Federal Anayasa Mahkemesi kararları da aynen diğer mahkemelerin kararları gibi kesinlik içinde oluşmaktadır. (...) Kesin hüküm karar gerekçesinin içerdiği hüküm öğelerinde değil, yalnızca karar beyanına ilişkindir. (...) Bağlayıcı etki, yalnızca karar beyanını ve ilgili karar nedenlerini kapsamakta olup, karar gerekçesini açıklamak amacıyla mahkemenin genellikle ayrıntılı açıklamalarla ortaya koyduğu tek tek her ifadeyi içine almaktadır” görüşü yer almaktadır.

Fransa Anayasa Konseyine göre gerekçeler, “kararın zorunlu desteği oldukları ölçüde kararın bağlayıcılığı kuralından yararlanırlar”.⁸⁶ Fransa’da Anayasa Konseyi kararının kesin hüküm niteliği, “kararın zorunlu desteği olduğu ölçüde” gerekçeyi içerdiğine işaret edilmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla yargıçların, AYM kararlarının gerekçelerine, yani yorumuna göre uygulamak yükümlerinden söz etmek gerekir.

IV. DEĞERLENDİRME VE GÖRÜŞÜM

A. Anayasadaki Düzenlemelere Göre

Anayasa’daki düzenlemelere göre, “*Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır*” (m.141/3) ve “*Anayasa Mahkemesinin kararları kesin-*

⁸¹ Kanadoğlu, s. 275.

⁸² Bakır Çağlar, ‘Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları’, Anayasa Yargısı Dergisi, Ankara, 1986, s. 193.

⁸³ Kanadoğlu, s. 275.

⁸⁴ Bu yaklaşıma Hakyemez, bizde AYM’nin sadece iptal ve red kararı vermeye yetkili olduğu, kimi kararlarında yorumlu red kararı verse de bizde AYM’nin yorumlu red kararı vermesinin kabul edilmediğine işaretle, koşullu olarak katılmaktadır. Bkz. Hakyemez, s. 393.

⁸⁵ Zeidler, s. 61 vd.

⁸⁶ Çağlar, “Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları”, s. 193; Tanör / Yüzbaşıoğlu, s. 561.

⁸⁷ Bkz. Çağlar, “Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları”, s. 193, Dipnot: 111.

dir. İptal kararları gereğesi yazılmadan açıklanamaz” (m.153/1).⁸⁸ AYM kararı gereğesiyle birlikte yayımlanır.⁸⁹

Anayasa’nın 153’üncü maddesinin 2’nci fıkrasında yer alan iptal kararı verilirken, “kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez” düzenlemesi dikkate alındığında, anayasa ve yasada yer almayan bir yasağın, iptal kararının gereğesinin bağlayıcılığının kabul edilmesi nedeniyle, yasa koyucunun öngörmediği “yeni bir uygulama”ya yol açabileceğine ilişkin yaklaşım,⁹⁰ gereğenin bağlayıcılığının yerinde olmadığına işaret etse de; her iptal kararı ister istemez yeni bir uygulamaya işaret edecektir: iptal edilen yasa hükmü uygulanmayacaktır.

Anayasada yer alan, “Anayasa Mahkemesi bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez” (m.153/2) düzenlemesi dikkate alındığında, gereğenin bağlayıcılığının kabul edilmesinin “yeni bir hüküm” olarak nitelenmesidir. Oysa AYM’nin kararı ile ilgili yasa hükmü iptal edildiği (yürürlükten kalktığı) için, zaten zorunlu olarak yeni bir durum ortaya çıkacaktır.

Anayasamızda mahkeme kararlarının bağlayıcılığı konusunda iki farklı düzenleme bulunmaktadır. Birincisi, “Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez” (m.138/son). İkincisi, AYM kararlarının, “yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağla”masıdır (m.153/son).

⁸⁸ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda da kararların gereğeli olmasına yer verilmiştir. Buna göre; “Hâkim ve mahkemelerin her türlü kararı, karşı oy dahil, gereğeli olarak yazılır. Gereğenin yazımında 230’uncu madde göz önünde bulundurulur. Kararların örneklerinde karşı oylar da gösterilir” (5271, m.34/1); “Karşı oya tutanakta yer verilir; gereğesi de tutanakta gösterilir” (5271, m.224/2).

5271 sayılı Yasada, yasa koyucu, “hukuka kesin aykırılık hâller” başlığı altında, 289/1’inci maddede, “Temyiz dileğesi veya beyanında gösterilmiş olmasa da aşağıda yazılı hâllerde hukuka kesin aykırılık var sayılır” düzenlemesini kabul ederken, “Hükümün 230’uncu madde gereğince gereğeyi içermemesi”nin (5271, m.289/1-g) hukuka kesin aykırılık hâllerinden biri olduğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla, mahkeme kararının/hükümün gereğesinin bağlayıcı olmayacağını kabul edilmesi halinde, anayasa ve yasadaki bu düzenlemelerin anlamı kalmayacaktır. Çünkü, gereğesiz karar veya hükümden söz edilemeyeceğine göre, gereğenin her koşulda bağlayıcı olmayacağını kabul etmek de mümkün değildir.

Ayrıca yasada taraflara hükümün gereğesinin de tebliği kabul edilmiştir. Buna göre, “Hüküm, temyiz eden Cumhuriyet savcısına veya ilgililere gereğesiyle birlikte açıklanamamışsa; hükümün temyiz edildiğinin bölge adliye mahkemesince öğrenilmesinden itibaren gerekçe, yedi gün içinde tebliğ edilir” (5271, m.293/2).

⁸⁹ “İptal ve itiraz başvuruları sonucu verilen gereğeli kararlar Resmî Gazetede hemen yayımlanır” (6216, m.66/8).

⁹⁰ Erdoğan, s. 121.

Anayasadaki bu düzenlemelerden anlaşıldığı gibi, “*Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz*” (m.153/1) hükmüne yer verildiği halde, diğer mahkeme kararları için açıkça böyle bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak elbette diğer mahkeme kararlarında olduğu gibi, AYM’nin tüm kararları da “gerekçeli” (m.141/3, 153/1) ve “bağlayıcı” olacaktır (m.153/son, 138/son).

Görüldüğü gibi, Anayasa’nın 138/son ve 153/son maddelerindeki düzenlemelerde farklı bir husus yer almaktadır. Anayasa’nın 153/son maddesinde “gerçek ve tüzel kişileri” bağlayıcılıktan söz edilirken, 138/son maddede böyle bir hükme yer verilmemiştir.⁹¹

Kesin olan karar, “gerekçe” ile “hükmün” birlikteliğinden ibarettir. Bu birliktelikten dolayı hüküm ile gerekçeyi, gerekçenin hükmün oluşumundaki yakın bağlantılı kısımları bakımından hüküm gibi bağlayıcı kabul etmek gerekir.

Fakat anayasa koyucu, AYM’nin her kararını değil, özellikle “iptal kararı”nın gerekçesi yazılmadan açıklanamayacağına yer vermiştir.

B. Anayasa Mahkemesi Kararının Muhatabı

Anayasadaki düzenlemeler dikkate alındığında diğer mahkemeler ile AYM kararlarının muhataplarının ortak ve ayrışan yönleri bulunmaktadır. Diğer mahkemelerin kararları bakımından bağlayıcılık; Devlet organlarına hitap etmektedir: “*Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez*” (m.138/son).

Buna karşın AYM kararlarının muhatapları daha geniş tutulmuştur: AYM kararları, “*yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar*” (m.153/son).

Bu açık düzenleme karşısında; AYM kararlarının hem bağlayıcılığı, hem de kimler için bağlayıcı olduğu, başka bir deyişle “muhatabın” kim olduğu konusunda bir açıklık olmadığına ilişkin görüşlere⁹² katılmak mümkün gözükmemektedir. Anılan maddedeki bağlayıcılığın yasama, yürütme ve yargı organlarına, idare makamlarına, gerçek ve tüzel kişilere yönelik olduğu açıktır.

Kuşkusuz gerçek ve tüzel kişileri bağlayıcılıktan ne anlaşılması gerektiği konusu tartışmaya açık gibi gözükse de, bu kişilerin de AYM kararlarını hüküm ve gerekçeleriyle birlikte gözetmeleri gerekecektir. Bu kişiler AYM kararına, bu kararların içeriği dikkate alındığında, kendilerini ilgilendiren kısımları bakımından uyacaklardır. Eğer özel ve tüzel kişiler AYM kararlarına uygun davranmazlarsa, davranışları ile ilgili olarak Devlet organlarıncaya yapılacak işlemlerde bu hususun gözetilmesi gerekecektir.

⁹¹ Aynı yönde bkz. Karan, s. 98.

⁹² Hakyemez, s. 385; Yıldırım, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı’, s. 74.

Çünkü, AYM kararlarının bağlayıcılığında kendilerine işaret edilen kimse-lerin (Devlet organları veya özel/tüzel kişilerin), kararlar ile ilgili oranda kendi-lerinden beklenen davranışlar vardır. İlgililerin bu kararları gözetmeleri gereke-cektir. Çünkü, bir ülkedeki yargı bütündür. AYM kararları herkesi bağlayıcı oldu-ğuna göre, bu bağlayıcılığın kontrolü her zaman AYM tarafından yapılmaz; özel/tüzel kişilerin yaptıkları işlemler/eylemler/fiiller, başkalarının haklarına zarar veriyorsa, hukuk Devleti'nde, bunların, Devlet'in bir organı tarafından denetlenerek veya soruşturularak/kovuşturularak, nihayetinde bir karar verilecektir. İşte bu karar üzerine gerekirse konu bireysel başvuru yoluyla yine AYM'nin önüne bir şekilde götürülebilecektir.⁹³

Çünkü, AYM kararı kişileri de bağlayıcıdır (m.153/son). Ancak kişileri bağ-layıcılık bakımından, özel kişiler arasında ortaya çıkacak özel hukuk ilişkilerin-de, adliye mahkemeleri tarafından uyuşmazlıkların AYM kararına uygun yorum-lanmasını gerektirmektedir. Adliye mahkemelerinin AYM kararını yorumlaması, özel kişiler arasındaki ilişkileri doğrudan değil, dolaylı ve yata y etkiler.⁹⁴

C. AYM'nin Yorum Tekeli Konusu

Gerekçenin bağlayıcılığı konusunda değerlendirme yapılırken, AYM'ye yo-rum tekeli verilemeyeceği üzerinde durulmaktadır. Oysa, her kurum ve her insan anayasayı istediği gibi yorumlar. Ancak, bir konuyla ilgili olarak baktığı davada AYM'nin verdiği kararın bağlayıcılığının Anayasada kabul edilmesi karşısında (m.153/son), o konuyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'nin yorum tekeli ni ka-bul etmekten başka çare var mı?

AYM'nin yorum tekeli sözü, aslında olan değil, olması gereken hukuk ba-kımından savunulabilir ise de, pozitif hukuktaki düzenleme karşısında, savunulamaz bir yaklaşımdır.⁹⁵ Çünkü, AYM'nin kararı bağlayıcı ise, farklı yorum yapılabilir, ka-rar usulünce eleştirilebilir, ancak karara bağladığı dava dosyalarıyla ilgili konularda yorum tekeline sahip olmadığı söylenemez. Söylenirse, o zaman yargı kararının keyfi eleştiriler ve uyulmaması gerektiği yönünde yetkililerden talepler gelir. Böyle bir durumda, karara güven sarsılır ve bundan hukuk devleti, herkes zarar görür.

Kuşkusuz yasaların yorumu ilke olarak derece mahkemelerinin görev ve yetkisindedir. Aynı şekilde, Anayasa'nın 138'inci maddesinin birinci fıkrasın-

⁹³ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 930'da, kişilerin işleminin AYM'nin denetimine tabi olmadığına işaret edilmekte, ancak yazar yine de, bu işlemler hakkında, "adli, idari, askerî yargı mercileri karar verir" demektedir.

⁹⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 103'te, anayasanın bağlayıcılığı konusunda özel kişiler bakımından "dolaylı yatay etki"ye işaret etmektedir.

⁹⁵ AYM'nin yorum tekeli olamayacağı konusunda bkz. Zühtü Arslan, 'Anayasa Mahkemesinin Yorum Tekeli, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi', Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan, Cilt: II, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2008, s. 59-86; Hakyemez, s. 389. Bkz. Boyar, s. 305'te, "AYM, Anayasanın yorumu konusunda, münhasır yetkiye sahiptir" deniyor.

daki düzenleme gereğince ilk derece mahkemeleri de Anayasa'nın yorumunu yaparlar. Ancak, anayasanın bağlayıcılığı konusunda son sözü söyleme yetkisi AYM'ne aittir.

D. Hüküm ile Gerekçenin İç İçe Oluşu

Mahkemelerin kararlarının gerekçeleri kimi halde hükmün bağlayıcılığının da gerekçesi olmaktadır. Buradaki ölçünün kaçırılmaması gerekir. Eğer hüküm içerisinde ayrıca gerekçeye yer verilmişse, bu halde geniş gerekçenin bağlayıcı olmasına gerek yoktur. Ancak, hüküm sadece bir cümleden ibaret ise, bu hükmün gerekçesinde yer alan ve hükmü doğrudan etkileyen gerekçe kısmının bağlayıcılığını kabul etmek gerekir. Çünkü, gerekçe, hükmün dayanağı olup, bu dayanağın hukuki çerçevesi dikkate alınmazsa, hüküm tek başına anlam ifade edemeyebilir. Öyleyse, hükmün gerekçesinin tamamının bağlayıcılığından söz edilemeyeceği gibi; hükmün hiçbir biçimde bağlayıcı olmadığından da söz edilemez. Çünkü, hükmün gerekçesinde yer alan ve hükme esas olan kısmın bağlayıcılığını kabul etmek gerekir.⁹⁶ Örneğin, düşünciyi açıklama özgürlüğünün ihlal edildiğine ilişkin bir mahkeme kararının (AYM, AİHM, Yargıtay vs.) sadece hüküm kısmının bağlayıcılığını kabul edersek, gerekçede yer alan hangi hususların düşünciyi açıklama özgürlüğünü ihlal ettiğini belirleyemeyiz. Yani gerekçenin üstünü kapatarak hükmü değerlendiremeyiz. O nedenle hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğunda kuşku olmamakla beraber, karar gerekçesinde yer alan ve bizi hüküm fıkrasındaki sonuca ulaştıran tespitlerin (gerekçenin) bağlayıcı olmadığından söz edilemez.

AYM'nin önemli anayasal ilkeleri hüküm fıkrasında açıklığa kavuşturması genellikle mümkün olamaz. Bunlar ancak gerekçede somutlaştırılabilir. İşte bu anayasal ilkelerin gerekçelere dönüştürülmeleri halinde, diğer normların yorumuyla bağlantı içerisinde olup olmadıkları dikkate alındığında, kararın sonucunu (hüküm) belirleyici oldukları ölçüde gerekçeler bağlayıcılığa sahiptirler.⁹⁷

AYM kararlarının hüküm fıkraları, bazen hiç açıklama yapılmasını gerektirmeyecek kadar açık olabilir. Bu tür durumlarda, ayrıca aynı hususun gerekçede

⁹⁶ Çelebi'nin aktardığına göre, Alman literatüründe, “anayasa şikayetine ilişkin kararların da objektif etkiye sahip olduğu ve bütün kamu organları ile gerçek ve tüzel kişileri bağladığı konusunda bir tartışma olmamakla birlikte, kararın sadece sonuca doğrudan etkili gerekçelerinin mi (ratio decidendi / tragende Gründe), yoksa sadece hüküm fıkrasının mı bağlayıcı olduğu ve diğer hukuki tespit ve değerlendirmelerin (obiter dicta) ne ölçüde diğer organlar tarafından dikkate alınması gerektiği konusunda uzun yıllardır sürdürülen ve üzerinde mutlak olarak uzlaşılammış bir tartışma yürütülmektedir”; Ece Göztepe Çelebi, *'Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı'*, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 33, 2016, s. 97.

⁹⁷ Alman AYM kararlarının “somut olayı aşacak biçimde bağlayıcı bir etki gösterdiğini belirtirken” şunlara işaret etmektedir: “Hüküm fıkrasından ve kararın dayandığı gerekçelerden çıkan ilkelerin, anayasanın yorumu sözkonusu oldukça mahkemeler tarafından gelecekteki tüm olaylarda dikkate alınması gerektiğine”. Aktaran Kanadoğlu, s. 276-277.

yazılmasına ihtiyaç duyulmayabilir ve gerekçenin bağlayıcılığını savunmanın da gereği olmaz. Ancak, anayasada yer alan bir kavramın içeriğinin doldurulması (açıklanması) söz konusu ise ve bu açıklamadan hareketle hükme ulaşılmışsa, hüküm gibi gerekçenin de bağlayıcı olduğunu kabul etmek gerekir.

Burada üzerinde durulması gereken bir husus, gerekçenin tamamının bağlayıcı olup olmadığıdır. Elbette hüküm gerekçesinde yer alan her kavramın, deyim, ifadenin, açıklamanın bağlayıcılığından söz edilemez. Gerekçenin noktasına ve virgülüne kadar bağlayıcılığından söz etmemek gerekir. Çünkü gerekçenin tümüyle bağlayıcılığının kabul edilmesi, “fikir hayatını ve bireysel ifade hürriyetini bir cendere içine sokar”.⁹⁸

AYM’nin yukarıda belirttiğimiz kararlarda yer alan, “yasama organı düzenlemelerde bulunurken iptal edilen yasalara ilişkin kararların sonuçları ile birlikte gerekçelerini de göz önünde bulundurmak zorundadır”⁹⁹ ifadesi dikkate alındığında, gerekçelerde yer alan ve iptal kararı verilmesinde en önde gelen hususun/hususların gerekçe olarak bağlayıcılığının kabul edilmesi gerekir. Çünkü, gerekçenin bağlayıcı olmadığını kabul eden görüş ile gerekçenin tümüyle bağlayıcı olduğuna ilişkin görüşün ikisini de, hükmü doğrudan etkileyen gerekçenin bağlayıcılığının kabul edilmesi gerekir biçiminde değerlendirmek gerekir.

Gerekçenin hiçbir biçimde bağlayıcı olmadığını kabulü halinde, demokrasinin “hukuk devleti önlemleri ile mükemmelleştirilmesinden” söz etmek güçleşir.¹⁰⁰

Ancak, Mahkeme’nin gerekçe başlığı altında değindiği her hususun bağlayıcı olması gerektiğini savunmak da mümkün değildir. Zira kimi açıklamalar kararın esasına ilişkin olmadığı gibi, hukukilik de taşımamaktadır. Dolayısıyla gelecekte verilecek kararlar bakımından da bağlayıcı olma niteliğinden uzaklaşmaktadır.¹⁰¹

Konuya bireysel başvuru kararları açısından yaklaşıldığında, norm denetimine oranla daha fazla sorun söz konusu olabilir. Bireysel başvuru kararlarında, “sadece gerekçelerin ne oranda bağlayıcı olduğu değil, aynı zamanda kararların başvurucağın ötesine geçen ‘objektif’ bir etkisinin olup olmadığı ve nihayetinde kararın gereklerini yerine getirme konusunda kimin asli muhatap olduğu sorusu da ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede öncelikle normatif düzenlemelere bakılması gerekir. Sonrasında ise Anayasa Mahkemesi’nin hukuk düzeni içindeki yeri ve işlevi doğrultusunda kararların muhataplarının kim olduğu sorusuna yanıt aranmalıdır”.¹⁰²

Çelebi’ye göre, “*Norm denetiminde salt hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğunu ileri süren görüşlere yöneltilebilecek en önemli eleştiri, bazen sadece bir ya da birkaç sözcük ya da bağlacın iptalinden ibaret olan kararların içeriğinin, gerek-*

⁹⁸ Özbudun, s. 412.

⁹⁹ AYM, E. 1998/58, K. 1999/19, KT: 27.05.1999; AYM, E. 2000/45, K. 2000/27, KT: 5.10.2000.

¹⁰⁰ Gören, s. 278.

¹⁰¹ Çelebi, s. 96.

¹⁰² Çelebi, s. 97.

*çe olmaksızın anlaşılabilir olmasıdır. Öte yandan Mahkeme'nin gerekçe başlığı altında değindiği her hususun bağlayıcı olması gerektiğini savunmak da mümkün değildir. Çünkü bazı açıklamalar kararın esasına ilişkin olmadığı gibi, hukukilik de taşımamakta, dolayısıyla gelecekte verilecek kararlar bakımından da bağlayıcı olma niteliğinden uzaklaşmaktadır”.*¹⁰³

AYM'nin bireysel başvuru üzerine verdiği kararlar bakımından da bağlayıcılık vardır.¹⁰⁴ Çelebi'ye göre, “AYM'nin bireysel başvuru kararları da tıpkı Mahkeme'nin diğer kararları gibi şekli ve maddi anlamda kesin hüküm teşkil edip genel bağlayıcı niteliğe sahiptir”.¹⁰⁵

Ancak AYM'nin verdiği iptal kararı üzerine, “tekrar yasağı” kapsamında, yasama organının o konuda yeniden yasa çıkarmasının Mahkeme kararlarını etkisizleştirme anlamına geldiği yönünde tespit edilerek bulunarak çıkarılan yasa hükümlerini tekrar iptal etme yolunu seçtiği kararları var.¹⁰⁶

Ancak, AYM kararlarının gerekçesinin hem tutarlı, hem de istikrarlı olması gerekir.¹⁰⁷

Ceza ve ceza usul hukuku bakımından gerekçenin bağlayıcılığı önemlidir. Çünkü, ceza hukuku ilkelerinin ihlal edildiğine ilişkin gerekçe olmaksızın, hüküm fıkrasının anlaşılması kolay değildir.

E. Ölçü Norm Yönünden

Diğer yandan anayasaya uygunluk denetiminde ölçü normun anayasanın kendisi olduğunda kuşku bulunmamaktadır. Ancak kimi ülke anayasalarında, anayasa dışında da ölçü normlara yer verildiği görülmektedir.¹⁰⁸

Örneğin İspanya Anayasası'nın 10/2'nci maddesindeki düzenlemeye göre, “Anayasa tarafından tanınan temel haklar ve hürriyetlerle ilgili ilkeler İnsan

¹⁰³ Çelebi, s. 96-97.

¹⁰⁴ Ergül, s. 120'de, haklı olarak, bireysel başvuru üzerine verilen ihlal kararının gerekçesine yeniden yargılama yapan mahkemenin uyması gerektiğine işaret edilmektedir.

¹⁰⁵ Çelebi, s. 100.

¹⁰⁶ Örneğin AYM'ne göre, “Anayasa'nın 153. maddesinde belirtilen Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ilkesi, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen yasalara kimi durumlarda sınırlı da olsa geçerlilik sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmamasını gerektirir.” (AYM, E. 2000/14, K. 2000/21, KT: 13.9.2000).

¹⁰⁷ “AYM kararlarının bağlayıcılığı ve icrası, son kertede kararların ikna edici gücüne, yani gerekçelerinin tutarlı ve istikrarlı olmasına bağlıdır. Öncelikle derece mahkemeleri, bunun yanı sıra yasama ve yürütme organları ancak bu koşullarda AYM kararlarına uymayı seçeceklerdir. AYM'nin kendisi bu koşulları sağlayamadığı sürece, kararların icrasına ilişkin zorlayıcı normatif düzenlemelerin etkili olamayacağı açıktır” (Çelebi, s. 113).

¹⁰⁸ Örneğin, İspanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovak Federal Cumhuriyeti, Bulgaristan gibi ülkelerin anayasalarında, AYM'nin yasanın anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde sadece anayasanın değil, o ülkelerin taraf oldukları sözleşmelere de uygunluk denetimi kabul edilmiştir. Bkz. Tanör / Yüzbaşıoğlu, s. 500; Özbudun, s. 382; Kaboğlu, Anayasa Yargısı, s. 96-101.

Hakları Evrensel Bildirgesi'ne ve bu konuda İspanya'nın onay verdiği uluslararası antlaşmalar ve sözleşmelere uygun olarak yorumlanır". Bu ve benzeri düzenlemeler, bu arada 1982 Türk Anayasası'nda yer alan, "Dünya milletler ailesinin şerefli bir üyesi olarak" (Başlangıç, 2. paragraf), "hukuk devleti" (m.2), "insan haklarına saygılı" devlet (m.2), "insan haklarına dayalı" devlet (m.14/1), herkesin "kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere" sahip olması (m.12/1), "milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler" (m.15/1), herkesin "adil yargılanma hakkına sahip" olması (m.36/1), yargıçların "Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kannatlerine göre" hüküm vermeleri (m.138/1), "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar (...) hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine" başvurulamaması (m.90/son, ikinci cümle) ve anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyen antlaşmaların yasa gücünde olması yanında, "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri"nin esas alınması (m.90/son, son cümle) birlikte düşünüldüğünde, tüm mahkemelerin usulüne göre yürürlüğe konmuş uluslararası sözleşmelerin hükümlerini dikkate almaları gerekir.

Kuşkusuz, AYM karar verirken Anayasa'yı dikkate alıyor, çünkü AYM iptal davası ile somut norm denetimi yapmasında, ilgili normun anayasaya uygunluğunu denetlemekte (m.150, 152), sözleşmeye uygunluk denetimi yapmamaktadır. Ancak, bireysel başvuru incelemesinde sadece anayasaya uygunluk denetimi yapılacağına ilişkin açıkça sınırlayıcı düzenleme getirilmemiştir (m.148/3). Buna karşın, bireysel başvuruda sözleşmeye veya AİHM kararlarına uygunluk denetimi yapılacağına da yer verilmemiştir. Anayasada sadece, "Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir" denmektedir. AYM bireysel başvuru üzerine verdiği kararlarında, ihlal kararını anayasanın ilgili hükmüne aykırı işlem yapıldığı gerekçesiyle vermektedir.¹⁰⁹

Dolayısıyla, özellikle bireysel başvurunun kabul edilmesi üzerine (m.148/3) AYM'nin AİHS ile Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklerle ilgili değerlendirmelerinde hem AİHS hükümlerini, hem de AİHM kararlarını da dikkate alması karşısında, AYM'nin çoğu kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olmadığından söz edilemez.¹¹⁰ Yani AYM kararlarının gerekçelerine AİHM karar

¹⁰⁹ Örneğin, AYM, B. No: 2017/32052, KT: 8.10.2020; R.G.: 30.12.2020, Sayı: 31350. Burada AYM, AİHS'nin 5'inci maddesi ve bu maddeyle ilgili olarak AİHM kararlarına yer vermiş; ancak Anayasa'nın 19'uncu maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

¹¹⁰ AYM'nin bireysel başvuru üzerine verdiği kararlarının neredeyse tamamında AİHM kararlarına yer verdiği ve AİHM kararının gerekçesini olduğu gibi aldığı ve kendi gerekçesini de bu kararların gerekçeleri doğrultusunda oluşturduğunu görmekteyiz. Örneğin, AYM, B. No: 2017/26740, KT: 16.12.2020.

gerekçelerini alarak kendi gerekçesini hukuki olarak güçlendirmektedir. Ancak bu durumu, AİHM kararlarının gerekçelerinin AYM'ni mutlaka bağlayıcı olduğu şeklinde anlayamayız. Çünkü, AYM başvuruları, ister anayasaya uygunluk denetiminde olsun, ister bireysel başvurularda, anayasaya uygunluk bakımından değerlendirilmektedir.

AYM'nin ihlal kararlarının çoğunda yer alan gerekçeler, AİHM'nin karar gerekçesiyle özdeş olduğu gibi, kendi oluşturduğu gerekçelerde de, ihlalin varlığını ortaya koyduğuna göre, gerekçelerin bağlayıcı olmadığını söyleyemeyiz. Çünkü, gerekçelerde bir konunun/kurumun/hakkın açıklaması (tanımlaması) yapılmaktadır. Bu açıklamayı yok sayarak AYM kararının sadece hüküm kısmının bağlayıcı olduğunu kabul edip, hatta gerekçenin ilgililere (parlamento veya mahkemelere) “yol gösterici” olduğunu söylemek veya kabul etmek, yeni yasa hazırlanırken bildiğini okumak şeklinde anlaşılmaya elverişlidir.

AYM'nin kararının gerekçesine AİHM kararının gerekçesini alması ve kararını bu kararlara uygun vermesi dikkate alındığında, AYM'nin kendisinin de AİHM kararlarının gerekçeleriyle bağlı hissetmesinden başka bir şey değildir. Çünkü, AİHM, AİHS'ni yorumluyor ve bu yorumda kavramlara/kurumlara verdiği anlam sözleşmeye üye ülkelerde bağlayıcı olmaktadır. Üye ülkelerin sözleşme hükmüne uyma mecburiyetleri yanında (AİHS, m.1 ve Başlangıç); AİHM kararlarının bağlayıcılığını da kabul ettikleri pozitif temeli olan bir husus (AİHS, m.46). Ancak elbette AİHM kararlarının gerekçeleri AYM'yi bağlayıcı değil. Çünkü, AYM başvuruları, anayasaya uygunluk denetiminde “anayasaya”; bireysel başvurularda da, anayasada güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerden herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edilip edilmediği noktasından, yine anayasaya uygunluk bakımından değerlendirilmektedir.

Anayasaya uygunluk denetiminde ölçü normun anayasa olduğunda kuşku olmamakla beraber; her hukuki sorunun çözümünde anayasa yanında, kimi ülkelerde anayasa dışında birtakım ölçü normlar belirledikleri; kimi ülkelerde ise, anayasada açıkça anayasa dışında ölçü norma yer verilmediği halde yargı kararlarıyla ölçü normların oluşturulduğu görülmektedir.¹¹¹

Kimi anayasalarda¹¹² veya yargı kararlarında anayasa hükümleri dışında ölçü norm kabul edilmesi,¹¹³ bana göre aslında pozitif hukuk ile doğal hukukun bağ-

¹¹¹ Tanör / Yüzbaşıoğlu, s. 500.

¹¹² Örneğin, kimi anayasalarda pozitif anayasa metinleri yanında, hukukun genel ilkelerine, hatta yazılı olmayan bir anayasa hukukunun varlığının kabul edildiği görülmektedir. Özellikle Fransa, Federal Almanya, İtalya ve İsviçre Anayasaları. Bkz. Bakır Çağlar, *Anayasa Bilimi Bir Çalışma Taslağı*, 1. Baskı, BFS Yay., İstanbul, 1989, s. 136 vd.; Koboğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 97-101; Tanör / Yüzbaşıoğlu, s. 500-503.

¹¹³ Türk AYM'nin bir çok kararında şu hususlara hukukun genel ilkeleri arasında yer vermiştir: devletler hukukunun iç hukuka üstünlüğünün kabulü, iyi niyet ilkesi, sözleşmeye bağlılık (ahde

daştırılmasını amaçlamaktadır. Çünkü, anayasa dışında kalan normlardan pozitif olanlarına yollamada bulunulmasında da pozitif hukuktan hareket edilmektedir. Oysa, yazılı olmayan haklara yollamada bulunulması halinde doğal hukuk ilkesinin de ölçü norm olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Dolayısıyla bu düzenleme ve içtihatlarla kabul edilen durumlar karşısında, AYM kararının gerekçesi zenginleşmekte ve gerekçe hükme dönüşmektedir. Bu gibi durumlarda gerekçenin bağlayıcı olmayacağını kabul etmek mümkün değildir.

F. Her Kararın Gerekçesi Bağlayıcı mı?

AYM karar gerekçelerinin tümünün bağlayıcı olduğu söylenemez.¹¹⁴ Ancak, karar gerekçelerinin hiçbir zaman bağlayıcı olamayacağı da söylenemez.¹¹⁵ Örneğin, işkencenin tanımını yapan bir gerekçenin, sadece hüküm kısmının bağlayıcılığını kabul edip, hangi fiillerin işkence sayılacağına ilişkin gerekçedeki açıklamaların bağlayıcı olmayacağı söylenemez. Veya, bir temel hakkın kullanımını sağlayan tebligat işleminin nasıl yapılması halinde yasa yoluna başvurma hakkının etkin kullanılabilmesine işaret eden gerekçenin bağlayıcı olmayacağını nasıl kabul edebiliriz.¹¹⁶

vefa), kazanılmış haklara saygı, yasaların kamu yararına dayanması ilkesi, yasaların geriye yürümezliği, kesin hükme saygı, Devlet'e güven, yeni kurallara aykırı olan önceki kuralların kendiliğinden geçersiz duruma gelmesi, genel kural ile özel kural çatışmasında özel kuralın öncelikli uygulanması ilkeleri gibi. Bu hususta derli toplu değerlendirme için bkz. Tanör / Yüzbaşıoğlu, s. 505-506.

¹¹⁴ Kanadoğlu, s. 277'de haklı olarak, "AYM kararında yer alan tüm görüş ve yorumların bağlayıcı olduğunu ileri sürmek de doğru bir yaklaşım olmasa gerek. (...) (B)jinlerce sayfayı aşan AYM kararlarında, hüküm fıkralarında varılan sonuçla herhangi bir ilgisi olmayan açıklamaların yer alması kaçınılmaz bir olgudur. (...) tüm yorum ve görüşlerin bağlayıcı olduğunun savunulması sakıncalı durumlara yol açabilecektir" diyor.

¹¹⁵ Örneğin, AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olduğuna ilişkin açık düzenleme bulunmadığı yönündeki görüşlerde, "iptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz" hükmünün (m.153/1) dikkate alınmaması gibi.

¹¹⁶ Örneğin AYM yakın tarihli bir kararında şunlara işaret etmiştir: "*Somut olayda başvuru, Mahkemece gerek kısa kararda gerekse gerekçeli kararda gösterilen on beş günlük süreye uyarak temyiz talebinde bulunmuş ancak Yargıtay sürenin on beş gün değil de on gün olduğu gerekçesiyle başvuru temyiz istemini reddetmiştir. Oysa mahkemelerin kanun yolunu ve süresini ilgili kanun ve içtihatlarla uygun olarak taraflara doğru gösterme yükümlülüğü altında olduğu dikkate alındığında başvuru ilk derece mahkemesi kararında gösterilen süreyi esas almasının makul görülmesi gerekmektedir*" (para. 48); "*Anayasa Mahkemesinin önceki başvurularında ortaya koyduğu, yukarıda özetlenen ilkeler dikkate alındığında kanun yolu sürelerinin sade olduğunun söylenemeyeceği bir sistemde ilk derece mahkemesince gösterilen temyiz süresine, hukuki güvenlik ilkesine uygun şekilde güvenerek hareket eden başvuru temyiz talebinin süreden reddedilmesiyle haksız yere yüklenen külfetin ölçülü olmadığı ve başvuru mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği sonucuna varılmıştır*" (AYM, B. No: 2017/34763, KT: 11.2.2021, para. 49; R.G.: 15.4.2021, Sayı: 31455). AYM bu

Ancak, AYM kararının gerekçesinin istisnası olmaksızın bağlayıcı olmadığı yaklaşımının bizi nerelere götürebileceği üzerinde de durmak gerekir. AYM'nin verdiği bir ihlal kararı üzerine dava mahkemesi yargılamanın yenilenmesine gerek olmadığına ilişkin gerekçesine şunları yazmıştır: “Anayasa Mahkemesi kararı ilk derece mahkemesinin *görev ve yetki alanına* müdahalede bulunmuştur. Zira yargılamanın durması ve infazın durması talepleri daha önce başvurusunun avukatlarınca Yargıtay 16. ve 17. Ceza Daireleri önünde ileri sürülmüş ve reddedilmiştir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yeniden yargılama yapılması ve durma kararı verilmesi gerektiği şeklindeki kararı yerindelik denetimi niteliğindedir”.¹¹⁷

Dava mahkemesinin ilk kararıyla ilgili olarak verilen ihlal kararının gerekçesi ile hüküm kısmının birlikte okunması gerekmektedir. Çünkü, AYM'nin ihlal kararı ve gerekçesi (içeriğine katılmıyorsa da), bağlayıcı olduğu halde, dava mahkemesi yukarıdaki gerekçesinden anlaşıldığı üzere, AYM kararı doğrultusunda işlem yapmamıştır. Neticede konuyu ikinci kez inceleyen AYM Genel Kurulu yine ihlal kararı vermiştir.¹¹⁸ Görüldüğü gibi bu son karar öncesi kararda yer alan gerekçeler iyi incelenmiş olsaydı, bağlayıcılığı nedeniyle yargılamanın yenilenmesi işlemi yapılması gerekecekti.

G. AİHM Kararıyla İlgili Değerlendirme

AİHM'nin ihlal kararlarının içi hukukta gereğinin yapılması zorunludur (AİHS, m.46). AYM de, yerinde olarak, AİHM'nin ihlal kararının iç hukukta gereğinin yapılıp yapılmadığını denetlemeye kendisini yetkili görmüştür. AYM'ye göre, AİHM'nin ihlal kararının gereğinin yapılmaması, sözleşmeyle güven altına alınan temel hak ve özgürlüklerin uygulamada etkili bir biçimde korunamadığı anlamına gelmektedir.

kararında “Açıklanan gerekçelerle başvurusunun Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir” demek (para. 50) suretiyle, önceki kararlarında yer alan ilkesel yorum ve değerlendirmelerinin gerektiğine işaret etmiştir.

¹¹⁷ Aktaran AYM, B. No: 2020/32949, KT: 12.1.2021, para. 40/ii.

¹¹⁸ “Sonuç olarak Anayasa Mahkemesinin başvuru hakkında verdiği hak ihlali ve ihlalin ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılması ve yargılamada durma kararı verilmesi gerektiği yönündeki kararına rağmen ilk derece mahkemesinin Anayasa'nın sözüne açıkça aykırılık oluşturacak ve kişilerin keyfi olarak özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarını engellemeye yönelik anayasal güvenceleri işlevsiz hâle getirecek şekilde yargılamanın yenilenmesine yer olmadığına ve mahkûmiyet hükmünün aynen infazına karar vermesi (bu kararın itiraz sonucunda da kaldırılmamış olması) nedeniyle başvurusunun ceza infaz kurumunda hükümlü statüsünün devam etmesi -yasama dokunulmazlığını düzenleyen Anayasa'nın 83. maddesi ve Anayasa Mahkemesi kararlarının yargı organları yönünden de bağlayıcı olduğunu belirten 153. maddesi ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına ilişkin güvencelerin yer aldığı Anayasa'nın 19. maddesine de aykırılık teşkil etmektedir” (AYM, B. No: 2020/32949, KT: 12.1.2021, para. 135).

AYM, AİHM kararının iç hukukta yargılamanın yenilenmesi istemi üzerine dava mahkemesince yapılan yorumu değerlendirirken şuna işaret etmiştir: “AİHM kararında yer verilen gerekçelerin başvuru konusu davaya uygulanamayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Yani AYM, zımni de olsa AİHM tarafından verilmiş bir ihlal kararının yargılamanın yenilenmesi sebebinin oluşturacağını kabul etmiş ancak AİHM kararında yer verilen gerekçelerin önündeki davaya uygulanamayacağı gerekçesiyle yargılamanın yenilenmesi isteminin reddine karar vermiştir”.¹¹⁹ Bu kararında AYM, yargılamanın yenilenmesi davasına bakan mahkemenin yorumunu, “öngörülemez ve oldukça katı bir yorum olup ihlalin uygun ve yeterli bir biçimde giderilmesini oldukça zorlaştırmakta ve AİHM tarafından verilen ihlal kararının sonuçlarını etkisiz bırakmaktadır” biçiminde değerlendirerek, Anayasa’nın 17’nci maddesinde güvence altına alınan yaşama hakkının usuli boyutunun ihlal edildiğine hükmetmiştir.¹²⁰

Bilindiği gibi, AİHM kararı, iç hukukta verilen bir mahkeme kararının temyiz incelemesi olmadığından bozma kararı verme şeklinde değildir. Ancak AİHM kararı taraf ülke için doğrudan bağlayıcı olmakla beraber, ihlal kararının gereğinin nasıl yapılması gerektiği konusunda her ülkede ihlalin niteliği de gözetilerek farklı uygulamadan söz etmek mümkün ise de, bizim hukukumuzda AİHM’nin ihlal kararı yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak kabul edilmiştir (5271, m.311 ve; 6100, m.377/1-e; 2577, m.53/1-ı).

AYM kararlarının gerekçelerinin hüküm kısmında yer almaması, gerekçenin bağlayıcı olmadığını göstermez.¹²¹ Çünkü, mahkemelerin kararlarının gerekçelerinin hüküm fıkrasından farklı yerde yazılacağına ilişkin açık bir düzenleme yoktur. Ancak, mahkemeler, gerekçeyi yazdıktan sonra sonuca ulaşırlar. Bu sonuç belirtilen gerekçeyle birlikte değerlendirilebilecek bir husustur.

H. Hangi Gerekçenin Bağlayıcı Olacağı Sorunu

AYM kararlarındaki gerekçelerde muhalefet şerhlerine de (karşı oylara da) yer verildiğine göre, hangi gerekçeye itibar edileceği, dolayısıyla hangi gerekçenin bağlayıcı olacağı konusundaki eleştirilere gelince;¹²² mahkeme kararlarının

¹¹⁹ AYM, B. No: 2013/2750, KT: 17.2.2016, para. 76.

¹²⁰ AYM, B. No: 2013/2750, KT: 17.2.2016, para. 82-83.

¹²¹ Hakyemez, s. 385’te, AYM, “karar gerekçelerinin bağlayıcı olduğu hususuna da, yine kararlarının gerekçesinde yer vermektedir; hüküm kısmında değil” demekte. Ayrıca aynı yönde bkz. Sami Selçuk, ‘Başörtüsünde ‘Sanal Yasak’tan ‘Gerçek Yasak’a Gerileme mi’, Radikal, 04.02.2008.

¹²² Birden çok gerekçeden hangisine itibar edileceği konusunda soru için bkz. Özbudun, s. 412; Hakyemez, s. 386-387’de, AYM’nin bir kararında üç farklı gerekçe görüşüne işaret edilmekte ve “üç gerekçe bağlayıcı sayılacak mı?” dendiğinden sonra; “Eğer bu soruya olumsuz cevap verilirse, bu üç gerekçeden en fazla üye sayısına sahip görüş mü bağlayıcı olacaktır? Bu biçimdeki soruların varlığı bile, Anayasa Mahkemesi karar gerekçelerinin bağlayıcılığının

heyet halinde verilmesi nedeniyle karşı oy yazılması hukukumuz bakımından doğaldır. Çünkü, 6216 sayılı Kanun'un 66/7'nci maddesindeki düzenlemeye göre, *“Kararlar, inceleme veya yargılamaya katılan başkan ve üyeler tarafından imzalanır. Muhalif kalanlar, kararda muhalefet nedenlerini İçtüzükte belirtilecek süre içinde yazılı olarak teslim ederler. Kararlar ilgililere bu şekliyle tebliğ olunur”*.

5271 sayılı CMK'nın 34/1'inci maddesindeki düzenlemeye göre de, *“Hâkim ve mahkemelerin her türlü kararı, karşı oy dahil, gerekçeli olarak yazılır. Gerekçenin yazımında 230'uncu madde göz önünde bulundurulur. Kararların örneklerinde karşı oylar da gösterilir”*.

Bu düzenlemeler karşısında ve uygulamadan da anlaşıldığı gibi, AYM'nin çoğunluğu ile azınlık görüşünün gerekçeleri farklıdır. Asıl bağlayıcılıkta dikkate alınacak husus, AYM kararında yer alan çoğunluk veya oybirliği halinde verilen kararlardaki gerekçelerdir. Karşı oyların gerekçeleri ayrıca yazılacağı için, bunların bağlayıcılığından söz edilemeyecektir. Çünkü, karşı oy gerekçesi çoğunluğun gerekçesine ve dolayısıyla da çoğu kez de çoğunluğun vardığı hükme yöneliktir. Azınlıkta kalanlar, hükmün doğru olduğu, ancak farklı gerekçeyle bu sonuca ulaşılmalı dese bile, hükme varmadaki çoğunluğun gerekçesinin esas alınması gerekecektir.

Gerekçelerin bağlayıcılığı, yukarıda belirttiğimiz gibi, hüküm fıkrasını doğrudan etkiliyorsa kaçınılmaz olup, bu durumun her kararda ayrı ayrı ele alınmasını gerektirmektedir. Ancak gerekçelerin bağlayıcılığının, “statükocu sonuç doğuracağı” elbette herkes tarafından kabul edilebilir. Ancak, gerekçenin açıkça hükmün oluşmasında önemli bir katkısı varsa, etkilemesini doğal karşılamak gerekir. Zaten, AYM kendi içtihadını zaman içerisinde değiştirebilir, değiştirebilmekte de. Yabancı ülke Yüksek Mahkemelerinin de zaman zaman toplumda karşılığı olmayan kararlar verdikleri olmaktadır. Demokrasinin olgunlaşması

ne derece yüzeysel bir değerlendirmenin sonucunda verilmiş, hukuksal ve mantıksal açıdan fevkalade sorunlu görüş olduğunu gözler önüne sermektedir” deniyor.

Oysa yukarıda açıkladığımız biçimde AYM'nin karar vermedeki oylama biçimine göre, “Genel Kurul ve bölümler kararlarını katılanların salt çoğunluğuyla alır. Oyların eşitliği hâlinde başkanın bulunduğu tarafın görüşü doğrultusunda karar verilmiş olur” (6216, m.65/1); “Anayasa değişikliklerinde iptale, siyasi partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu aranır” (6216, m.65/2) ve “Oylamaya en kıdemsiz üyeden başlanır” (6216, m.65/3).

Yüce Divan sıfatıyla bakılan davalarda ise, “Genel Kurul, Yüce Divan sıfatıyla çalışırken yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir” (6216, m.57/1). Yürürlükteki “kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir” kavramı 5271 sayılı CMK ve ilgili diğer yasaları işaret etmektedir.

Yine Siyasi Partilerin kapatılması davalarıyla ilgili olarak da, “Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar, 5271 sayılı Kanunun davanın mahiyetine uygun hükümleri uygulanmak suretiyle dosya üzerinden Genel Kurulca incelenir ve kesin karara bağlanır” (6216, m.52/2) denmektedir.

gibi, içtihatların istikrar bulması da bir süreçtir. Mahkemelerin verdikleri kararlar arasında kimileri toplumun bir kesimini şu veya bu şekilde rahatsız edebilir. Bu tür kararlardan yola çıkılarak kurumsal olgunlaşmanın önünün kesilmemesine özen gösterilmesi gerekir.

AYM'nin her gerekçesinin bağlayıcılığından söz edilemeyeceğine yukarıda işaret etmiştik. Örneğin, gerekçede yer alan ve hükmü etkilemeyen fazladan yazılmış hususların bağlayıcılığından söz edilemeyecek; buna karşın, gerekçede anayasa hükmü olduğu gibi yazılmış ve hüküm bu gerekçeye dayandırılmış ise, bu gerekçe zaten anayasa metni ile örtüştüğü için bağlayıcı olacaktır.

Kimi gerekçede bir hakkın etkin kullanımını sağlayan yorum/açıklama söz konusu ise, burada gerekçenin bağlayıcı olmadığından söz edilemez. Örneğin AYM bir kararında iddianın ispatı konusunda iddiacının ispatlaması gerektiğine karar verdi.¹²³ Bu kararda yer alan gerekçenin veya yasa yoluna başvurma süreciyle ilgili bir belirleme söz konusu ise,¹²⁴ ilkesel olan bu belirlemelerin (gerekçelerin) bağlayıcı olmadığından söz edilemez.

I. AYM Kararının Kendisini Bağlaması Sorunu

Öğretide; AYM kararlarının kendisini de bağlaması konusu üzerinde durulmaktadır.¹²⁵ Elbette haklı nedenler ve gerekçeler varsa AYM kararının kendisini bağlamaması gerekir. Çünkü, AYM'nin bugünkü çoğunluğu değişeceği için, yeni

¹²³ AYM, B. No: 2013/6932, KT: 06.01.2015; R.G.: 9.5.2015, Sayı: 29350. Bu karara konu davada AYM, işçinin aldığı hekim raporuna rağmen, işverenin işçinin raporuna itiraz etmesinde, işçinin hasta olduğuna ilişkin raporuna rağmen, adli mahkemede işçiyi “işverenin iddialarının aksini ispatlamak zorunda bırakan kabul” kararını; “Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir” demiştir. Oysa temyiz incelemesinden geçen kararda; işçinin hasta olduğuna ilişkin raporu olduğu halde, hasta olmadığını işverenin ispatlaması gerekirken, ispat yükü tersine çevrilerek, işçiye yüklenmiştir. Bu durumda “gerekçe” ile “hüküm” arasında bağlantı bulunduğu, başka bir nedene değil, mevcut gerekçeye göre hükmün hukuka aykırılığı gözetildiğinde, hükümle birlikte gerekçenin de bağlayıcılığı vardır. Çünkü, bu gerekçe benzeri olaylar bakımından da bağlayıcı olacaktır. Hukuku başka türlü istikrara/güvene kavuşturmak kolay değildir.

¹²⁴ AYM, B. No: 2018/2784, KT: 10.2.2021, para. 40-41; R.G.: 2018/2784, Sayı: 31412. Bu kararda dava mahkemesince, “usulüne uygun tefhim yapılmadığı hâlde istinaf süresinin tefhimden başlatılmasının mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği” iddiası var. AYM'ye göre, “Mahkemenin kısa kararının usul hükümlerine uygun olarak tefhim edilmemesine rağmen istinaf süresini tefhim tarihinden başlatarak istinaf başvurusunun süre yönünden reddine karar veren Bölge Mahkemesi kararının kanuni dayanağının bulunmadığı”na ve açıklanan gerekçelerle “Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar” verilmiştir. Burada da, gerekçedeki açıklamalar çerçevesinde adil yargılanma hakkı ihlal edildiği için, bu somut dava bakımından da gerekçe bağlayıcıdır.

¹²⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 932; Hakyemez, s. 387; Konuyla ilgili değişik yaklaşımlar konusunda bkz. Ergül, s. 11 vd.; Karan, s. 99 vd.

çoğunluğun farklı karar vermesi doğaldır. Ancak AYM'nin içtihatlarını sık değiştirmesinin istikrar ve güveni sarsacağına da kuşku yoktur.¹²⁶

Ancak AYM'nin içtihat değiştirmesi, insan hakları konusundaki gelişmeler ve dinamizm gözetildiğinde, mümkün ve zamanla gerekli de olmaktadır. Bence insan haklarının dinamik olması dikkate alındığında, hakları etkili (kullanılabilir, yararlanılabilir) kılan yorum yönteminin kabul edilmesi gerektiğinden, içtihatların bu hususları gözeterek ve gerekçesi gösterilerek değiştirilmesi en uygun yol olarak düşünülmelidir.¹²⁷

Ancak AYM kararının iç ve dış etkisinden söz edilerek, iç etkinin; AYM üyeleri kararını verip imzaladıktan sonra kendisinin kararına dokunamaması bakımından bağlayıcılığından söz edilebilir.¹²⁸ Böyle bir bağlayıcılığın kabul edilmesi, AYM'nin içtihat değişikliğine gidemeyeceği anlamına gelmemelidir. Bu nedenle, demokratik hukuk devletinde dönüşümü sağlayacak olan da içtihat de-

¹²⁶ Nitekim AYM'nin “demokratik toplum” kavramını değerlendirirken, aynı yıl ilk kararında; “Hakların ve özgürlüklerin kısıtlanması ve sınırlandırılması bakımından Anayasanın açıkça belirttiği durumlardan biri de Anayasanın 119., 120., 121. ve 122. maddelerinde düzenlenmiş bulunan olağanüstü hallerle sıkıyönetim ve savaş hallerinde yapılabilecek sınırlamalardır. Yasa Koyucu kimi temel hak ve özgürlükler için gerektiğinde yukarıda sözü edilen sebeplere dayanmak suretiyle demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşmeyecek sınırlamalar getirebilecektir. Burada sözü edilen demokratik toplum düzeniyle hiç kuşkusuz Anayasamızda gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeninin kastedildiğinde duraksamaya yer yoktur” şeklinde 1982 Anayasası'ndaki demokratik toplum (AYM, E. 1985/21, K. 1986/23, KT: 6.10.1986) olarak değerlendirirken; AYM, aynı yıl kısa bir süre sonra verdiği kararında ise, “Klasik demokrasiler temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılamaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılmaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin ögelerindedir. Şu halde getirilen sınırlamaların, Anayasanın 2. maddesinde ifadesini bulan Cumhuriyetin temel niteliklerine de uygun olması gerekir. Bu anlayış içinde özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde kısıtlandığı değil, kısıtlamanın koşulları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları, hep demokratik toplum düzeni kavramı içerisinde değerlendirilmelidir. Özgürlükler, ancak; istisnai olarak ve demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilirler. Demokratik hukuk devletinde, güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırılmamasıdır” (AYM, E. 1985/8, K. 1986/27, KT: 26.10.1986) diyerek, ilk kararında 1982 Anayasasındaki demokratik topluma işaret ederken, sonraki kararında “evrensel demokratik ölçütleri” yansıtmıştır. Aynı değerlendirme için bk. Özbudun, s. 117; Benzeri değerlendirmeler için bkz. Ergül, s. 125 vd. Ergül, sürekli içtihat değişikliğini yerinde bulmamakta ve haklı olarak içtihat değişikliği için “iyi sebepler” olmasına işaret etmektedir (s. 312).

¹²⁷ AİHM'nin Christine Goodwin/Birleşik Krallık kararında, “Sözleşme'nin hakları teorik ve kâğıt üstünde bırakabilecek şekilde değil ama pratik ve etkili kılacak tarzda yorumlanması ve uygulanması büyük bir önem taşımaktadır” denmektedir. Bkz. Ergül, s. 126.

¹²⁸ Karan, s. 99.

ğişimi olduğu için, içtihatlarının mahkemenin kendisini bağlamasını kabul etmek doğru olmaz.¹²⁹

Kural olarak AYM kararının mahkemenin kendisi için de bağlayıcı olduğu ifade edilmektedir.¹³⁰ Çünkü, Anayasanın 153/son maddesindeki düzenlemede kararının kendisini bağlamayacağı konusunda bir ayırım yapılmamaktadır. Ancak AYM kendi kararını değiştirebilir. Konuya buradan yaklaşıldığında, AYM kararının kendisini bağlayıcılığı, kararın içtihat değişikliği ile değiştirilmemesi kaydıyla şekilde anlaşılması gerekir. Çünkü mahkemeler içtihatlarını değiştirebilirler.¹³¹

Diğer bir husus, AYM gerekçesinin bağlayıcılığını toplumun neredeyse tamamını benimsemiş durumda. Bu konuda kime sorsanız kararın gerekçesini bir görelim demektedir. Nitekim AYM bir çok kararında, kendi kararının bağlayıcılığına yönelik eleştirilere cevap verirken, haklı olarak kararının bağlayıcılığını dile getirmektedir.¹³²

Örneğin AYM, somut norm denetimi sonucu, 6.10.1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 22. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "... ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez." ibaresinin Anayasa'ya aykırı olduğuna karar verdi.¹³³ Kararın hüküm kısmı bu kadar; ancak kararın Anayasa'nın 34'üncü maddesi çerçevesinde yapılan değerlendirmesindeki gerekçelere bakıldığında, konunun neredeyse tüm boyutlarının ele alındığını ve gerekçede yer alan hususların, yasama organını tümüyle bağladığından söz edilemese de (farklı düşünce olabileceği veya somut durumlara göre yetkililerin seçenekler arasında tercih yapmalarının mümkün olduğu gözetilerek), karar sonucuna götüren kısımlarının bağlayıcı olmadığı söylenemez.

AYM'nin bir karar gerekçesinde,^{134,135} "*Gösteri yürüyüşünün yapılacağı güzergâh belirlenirken trafik düzeninin etkilenip etkilenmediği hususunun da göz*

¹²⁹ Ancak, AYM'nin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmi Gazete'de yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı yasa hükmünü inceleyememesi, bu süre içerisinde verdiği ret kararıyla bağlı olduğunu gösteren bir örnektir. Bkz. Aliefendioğlu, s. 295.

¹³⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 931.

¹³¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 932'de, eğer AYM kararlarının "gerekçesi de bağlayıcı ise", gerekçenin "sadece yasama, yürütme organları ve diğer mahkemeler değil, bizzat Anayasa Mahkemesinin kendisi"ni de bağlayıcı olmalıdır demek ve devamla, böyle bir bağlayıcılığın "donmuş, statik bir hukuk sistemine yol açma" çağını belirten yazar, AYM'nin kendi kararları arasında da "donmuşluk bir yana, asgari bir istikrar" olmadığını dile getirdiği gibi, ayrıca "gerekçelerinde ileri sürdüğü görüşlerde, yaptığı yorumlarda ise istikrar olduğunu söylemek oldukça zordur" demektedir.

¹³² Bkz. Yukarıda II/B başlığı altındaki açıklamalar ve orada geçen AYM kararları.

¹³³ AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10/9/2020; R.G.: 18.11.2020, Sayı: 31308.

¹³⁴ AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10.9.2020, para. 15; R.G.: 18.11.2020, Sayı: 31308.

¹³⁵ AYM'nin E. 2020/12, K. 2020/46, 10.9.2020 günlü kararında yollamada bulunduğu kararları için bkz. AYM, E. 2014/101, K. 2017/142, KT: 28.9.2017, para. 51; *Ali Rıza Özer ve diğerleri*, B. No: 2013/3924, KT: 6.1.2015, para. 119; *Dilan Ögüz Canan*, B. No: 2014/20411, KT: 30.11.2017, para. 41; *Gülşah Öztürk ve diğerleri*, B. No: 2013/3936, 17.2.2016, para. 69.

önünde bulundurulması, haklar arasında denge kurulabilmesi bakımından gerekli ise de trafik düzeninin aksamamasına mutlak bir üstünlük tanınması, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile kamu düzeni ve başkalarının hak ve özgürlükleri arasındaki dengenin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı aleyhine orantısız bir şekilde bozulması sonucunu doğuracaktır. Zira Anayasa Mahkemesinin önceki kararlarında da işaret edildiği üzere toplantı ve gösteri yürüyüşünün başkalarının günlük yaşamlarını bir miktar zorlaştırması kaçınılmaz olup demokratik toplumda bu hakkın kullanılmasının gündelik yaşamı bir miktar zorlaştırmasının hoşgörüsüyle karşılanması gerekir”¹³⁶

AYM, bu kararında (AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10.9.2020) hakların kullanımları bakımından aralarında üstünlük olup olmadığına da yer verdiği gerekçesinde, *“Yürüyüşün yapılacağı mekânın belirlenmesinde başkalarının hak ve özgürlüklerine mutlak bir üstünlük tanınması durumunda, sadece belirli yerler gösteri yürüyüşü güzergâhı olacak, geri kalan yerler ise mutlak olarak yasaklanmış alan sayılacaktır. Oysa bazı durumlarda gerçekleştirilecek yürüyüşlerin muhataplarını etkileyebilmesi bakımından düzenlendiği mekânın, seçilen güzergâhın büyük bir önemi bulunmaktadır. Demokratik bir toplumda zorlayıcı bir neden bulunmadıkça kişilerin gösteri yürüyüşünü düzenleyecekleri mekânı seçebilmeleri gerekir”¹³⁷*

AYM bu kararının gerekçesinde ayrıca (AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10.9.2020), bu özgürlüğün kullanımında, “trafik düzeninin aksamaması ölçütünün dikkate alınmayacağı”nın söylenemeyeceğine; “gösteri yürüyüşünün düzenlenmesi nedeniyle trafiğin aksaması gündelik yaşamı aşırı ve katlanılamaz derecede zorlaştırıyorsa anayasal ilke ve kurallara uygun davranılması şartıyla söz konusu hakkın sınırlanması”nın mümkün olduğuna; “İtiraz konusu kuralda ise zorlaştırmanın boyutuna yönelik herhangi bir düzenleme öngörülmezsizin şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşünün düzenlenmesi kategorik olarak yasaklanmakta” olduğuna; dolayısıyla “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına getirilen sınırlama zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılamadığından demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun bir sınırlama olarak değerlendirilemeyeceğine işaretlerle, itiraz konusu kuralın (2911, m.22/1) Anayasa’nın 13. ve 34. maddelerine aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir.¹³⁸

Bu gerekçeler arasında kesinlik ifade eden hususların bağlayıcılığı göz ardı edilemez. Örneğin, “İtiraz konusu kuralda ise zorlaştırmanın boyutuna yönelik herhangi bir düzenleme öngörülmezsizin şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşünün kategorik olarak yasaklanma”nın yerinde olmadığına ilişkin gerekçenin bağlayıcılığını kabul etmek gerekir.

¹³⁶ AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10/9/2020, para. 15; R.G.: 18.11.2020, Sayı: 31308.

¹³⁷ AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10/9/2020, para. 16; R.G.: 18.11.2020, Sayı: 31308.

¹³⁸ AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10/9/2020, para. 17; R.G.: 18.11.2020, Sayı: 31308.

AYM kararının gerekçesinin bağlayıcılığı ile hukukun dondurulacağı ileri sürülmektedir. Oysa bir anayasa değişikliği gerçekleştirildiğinde, yeni normun yorumu yeni bir durum yaratacağı için, gerekçenin bağlayıcılığının somut olay bakımından olumsuzlukları söz konusu ise, değişiklik üzerine yeni bir yorum ve gerekçe ortaya konacağı için, içtihatla hukukun dondurulduğundan söz edilemez. Kaldı ki; yukarıda açıklandığı üzere, AYM kendi içtihadını günün koşullarına göre değiştirebilir.

Tüm bunlara rağmen yasama organının, AYM'nin gerekçesindeki tereddütleri aşacak yeni gerekçeyle yasa düzenlemesi yapması halinde, AYM'nin içtihadında değişiklik yapması da mümkündür. Günümüzde hukuk devleti, yargı yapımı hukuk ile demokrasinin bir arada yaşatıldığı devlet olmaktadır.¹³⁹

İ. AYM Kararının Diğer Mahkemeleri Bağlaması

AYM karar gerekçelerinin diğer mahkemeleri bağlayıcı olmadığına ilişkin yargı organı¹⁴⁰ ve öğretilerdeki görüşlere gelince,¹⁴¹ her yargı organının kararı bağlayıcıdır. Ancak, her yargı organı kendi görev ve yetkisi içerisinde karar verir; aynı konuda AYM'nin kararı diğer yargı organlarını bağlar. Bu yaklaşım, AYM'nin karar ve gerekçesini diğer yargı organlarına dikte ettirmek değildir. Ayrıca Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları (YİBK) ile ilgili düzenlemeye göre, “İçtihadı birleştirme kararları benzer hukuki konularda Yargıtay Genel Kurullarını, dairelerini ve adliye mahkemelerini bağlar” (2797, 45/5). Bu bağlayıcılık benzeri konularla ilgilidir ve YİBK’na konu yasa değiştirilmiş olursa veya YİBK usulünce değiştirilirse, artık bunların da süresiz olarak bağlayıcılığından söz edilemez.¹⁴²

J. Bireysel Başvuru Kararları Yönünden

Yukarıdaki görüşlerin çoğu AYM'nin iptal kararları ve bu kararların gerekçeleri ile ilgilidir. Ancak hukukumuzda, 2010 yılında Anayasa'nın 148'inci maddesinin üçüncü fıkrasına eklenen düzenlemeyle getirilen bireysel başvuru kararlarıyla ilgili değerlendirme yapmak da gerekmektedir.

¹³⁹ Çağlar, Anayasa Bilimi Bir Çalışma Taslağı, s. 170’de maddi hukuk devletinin, yargıçlar devleti ve demokrasinin yeni bir sentezi olduğuna işaret etmektedir.

¹⁴⁰ Danıştay 8. Dairesi, E. 1986/402, K. 1988/192; Danıştay’ın bu kararında, anayasanın yorumuna değil, yasanın yorumuna işaret edilmekte ve “yürürlükteki bir yasanın yorumunun ancak o yasayı uygulayan yargı yerinin yetkisinde bulunduğu ve birbirinden ayrı yargı yerlerinin aynı yasayı birbirinden ayrı yorumlayabileceği” denmektedir. Aktaran İyimaya, s. 68-77 ve Hakyemez, s. 394.

¹⁴¹ İyimaya, s. 68 vd.; Hakyemez, s. 394.

¹⁴² 2797 sayılı Yargıtay Kanunundaki düzenlemeye göre (m.45/3) YİBK’larının değiştirilmesi mümkündür. bu düzenlemeye göre, “İçtihadı birleştirme kararlarının değiştirilmesi veya kaldırılmasının istenmesi de yukarıdaki usule bağlıdır”. Bu düzenleme zamana ayak uydurma ve içtihatların dondurulmasının engellenmesi için kabul edilmiştir.

Öğretide, haklı olarak, AYM'nin bireysel başvuru kararları açısından konunun "biraz daha fazla sorunu içinde barındır"dığına işaret edilmekle beraber,¹⁴³ bireysel başvuru sonucunda verilen kararlar ile bu kararların gerekçelerinin bağlayıcılığı konusunda iptal kararları için söylenenlerden farklı değerlendirme yapılmasını haklı kılacak bir neden bulunmamaktadır.¹⁴⁴

Bireysel başvuru kararlarında, "sadece gerekçelerin ne oranda bağlayıcı olduğu değil, aynı zamanda kararların başvuru sahibinin ötesine geçen 'objektif' bir etkisinin olup olmadığı ve nihayetinde kararın gereklerini yerine getirme konusunda kimin asli muhatap olduğu sorusu"nun da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁵

Ancak, konuyla ilgili olarak, "öncelikle normatif düzenlemelere bakılması, sonrasında ise Anayasa Mahkemesi'nin hukuk düzeni içindeki yeri ve işlevi doğrultusunda kararların muhataplarının kim olduğu sorusuna yanıt aranması" gerektiği görüşü ileri sürülmektedir.¹⁴⁶

AİHM kararlarında, özellikle tutuklama veya tutukluluğun sürdürülmesinde gerekçenin yetersiz bulunması nedeniyle ihlal kararı verilmektedir. AYM de bireysel başvuru incelemelerinde yetersiz gerekçeden veya gerekçeli karar hakkından hareketle ihlal kararları vermektedir. Bu nedenle, hukukumuzda kararların gerekçeli verilmesi zorunluluğuna ilişkin düzenlemeler karşısında, sadece hüküm fıkrasından hareket edip, gerekçeyi göz ardı ederek verilecek kararın hukuki değerinin olmadığı sonucuna varmak gerekir. Gereksizlik veya yetersiz gerekçe ihlal nedeni kabul edildiğine göre, bu tür ihlal kararları bakımından, hükümle birlikte gerekçenin de bağlayıcılığının kabul edilmesi gerekmektedir.

Mahkeme kararlarının gerekçeli olması zorunluluğu pozitif hukukta kabul edildiğine göre, yasa hükümlerinin somut olaya doğru uygulanıp uygulanmadığının denetimi ancak gerekçenin denetimiyle mümkündür. Mahkeme kararı ancak gerekçeli ise, "denetim yollarında gerçek bir inceleme yapılabilir", buna karşılık gereksiz ise, "incelenecek bir karardan söz etmek mümkün olmayacaktır".¹⁴⁷

¹⁴³ Çelebi, s. 97.

¹⁴⁴ Çelebi, s. 96'da şu açıklama yapılmaktadır: "Burada öncelikle sorulması gereken soru, Anayasanın 153. maddesinin bireysel başvuruyu da kapsayacak biçimde değiştirilmemiş olmasının, AYM'nin bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığı ve kesinliği konusunda farklı bir yorumu zorunlu kılıp kılmadığıdır. Bu soruya olumsuz cevap verilmesi gerekir. Zira 5982 sayılı kanunla Anayasayı değiştiren anayasa koyucu, bireysel başvuruyla ilgili esas ve usule ilişkin düzenleme yetkisini yasa koyucuya bırakmış, ama genel ilkelerde bir değişiklik yapıldığına dair aksi yönde bir irade belirtmemiştir. Dolayısıyla Resmi Gazete'de yayınlanmış olup olmamasından bağımsız biçimde Anayasa Mahkemesi'nin istisnasız bütün kararları AY madde 153/son ve 138/son uyarınca kesin ve bağlayıcıdır".

¹⁴⁵ Çelebi, s. 97.

¹⁴⁶ Çelebi, s. 97.

¹⁴⁷ Mehmet Öncü, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Tutuklama (II): 'Gerekçeli Karar Hakkı'', Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Temmuz - Ağustos 2015, İstanbul, s. 2.

AİHM, tutuklulukla ilgili olarak verdiği kararlarda örneğin, basmakalıp gerekçelerle tutukluluğun devamına karar verildiği, itiraz bakımından etkili bir başvuru yolunun olmadığı, silahların eşitliği ilkesine uyulmadığı, “yargı organının hukuki nitelikte olmadığı”, yargılamada makul sureye riayet edilmediği, yargılama boyunca tutukluluğun sürdürüldüğü gerekçeleriyle AİHS’nin 5’inci maddesinin 3 ve 4’üncü fıkralarının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.¹⁴⁸

SONUÇ

Mahkemelerin kararlarının hüküm kısmının bağlayıcılık olduğu konusunda öğretide farklı görüş bulunmamaktadır. Ancak, karar gerekçesinin bağlayıcılığı konusunda iki farklı görüş olmakla beraber, her bir görüş içerisinde de farklı değerlendirmeler mevcuttur.

AYM içtihadında, kendi kararının gerekçesinin bağlayıcı olduğunu belirtmiştir. Öğretideki bir kısım görüş AYM içtihadı gibi düşünürken; bir kısmı gerekçenin hiçbir biçimde bağlayıcı olmadığını yaklaşımında.

Ancak iki farklı yaklaşımdan, gerekçenin tamamıyla bağlayıcı veya hiçbir kısmıyla bağlayıcı olmadığı şeklindeki bölünmede, her iki yaklaşımda da katılmadığımız noktalar bulunmaktadır.

Gerçekte, AYM kararının gerekçesinin hiçbir biçimde bağlayıcı olamayacağına ilişkin yaklaşımda mahkemeye güvensizlikten söz etmek mümkün. Zira bu yaklaşımda olan yazarlar arasında AYM’nin anayasayı yorumunun da bağlayıcı olmadığına ilişkin görüşler ağırlıktadır.

Buna karşın gerekçenin hiçbir ayırım yapılmaksızın bağlayıcı olacağı şeklindeki genellenmenin de yerinde olmadığını kabul etmek gerekir. Çünkü, kural olarak mahkeme kararı (hüküm kısmı) bağlayıcı olup, hükmün o şekilde kurulmasını sağlayan, güçlendiren, hüküm kısmından ayrılmayacak kadar sıkı bağlantı içerisinde olan, gerekçesi olmaksızın hüküm kısmının anlamsız kalabileceği hallerde de gerekçenin bağlayıcı olmayacağı söylenemez.

Anayasa’nın bir hükmünün yorumlanması, anlamlandırılması ve sonra hüküm verilmesinde, yorumu içeren gerekçeyi bağlayıcılık bakımından dışarıda bırakmak mümkün değildir. Örneğin, AİHM’nin kararlarında da gerekçelere bakılmakta, bu gerekçelerden hareketle kavramlara açıklık getirilmektedir. Özellikle bireysel başvuru kararlarında AYM, AİHM içtihatlarına yollamada bulunarak kendi gerekçesini güçlendirmektedir. AYM kararlarında AİHM kararlarının

¹⁴⁸ AİHM, *Şeyhmus Uğur ve Diğerleri/Türkiye*, 2. Daire, B. No: 1968/07 ile birleştirilen 23 dava dosyası, KT: 19.10.2010. Ayrıca birleştirilen altı Başvuru ile ilgili de aynı gerekçelerle ihlal kararı verilmiştir. *Ulu ve Diğerleri/Türkiye*, 2. Daire, KT: 7.12.2010. Özellikle karar gerekçeleri ve somut olaylarla ilgili olarak bkz. İbrahim Şahbaz, ‘AİHM’nin Türkiye’de Etkin Başvuru Yolu Bulunmadığına İlişkin Kararları’, *Yargıtay Dergisi*, Cilt: 38, Sayı: 1-2, Ocak-Nisan 2012, Ankara, s. 45 -78.

gerekçelerine yollamada bulunulması dikkate alındığında, AYM kararlarının iç hukukta gerekçelerinin tümünden bağlayıcı olmadığı söylenemez.

Gerekçede yer alan hususlar kararın hüküm kısmını doğrudan etkiliyorsa, gerekçenin de bağlayıcılığını kabul etmek gerekir. Buna karşın gerekçede hüküm kısmıyla ilgili olmayan, hüküm kısmını etkilemeyen hususlar varsa, bu hususların bağlayıcılığından söz edilmemeli. Ancak gerekçede yer alan birden çok anlatım, değerlendirme, cümle, kavrama yer verilmiş ise, bunlardan yine doğrudan hükme esas alınan kısımların bağlayıcılığının kabul edilmesi; diğer kısımların bağlayıcı olmayacağı kabulü gerekir. Örneğin, karar gerekçesinde tarihsel bir değerlendirme yapılmış, kimi olaylar açıklanmış olur ve bunların hüküm kısmıyla doğrudan bağlantısı olmazsa, bağlayıcılıktan söz edilmemeli.

Ancak gerekçede, anayasada yer alan ve açıklanması (yorumlanması) gereken bir kavram yorumlanmış, buna dayalı olarak da hüküm verilmişse, bu halde de gerekçenin bağlayıcılığının kabulü gerekir. Örneğin AYM, kararında hukuk devletinin tanımını yapmış ve neticede incelenen konuda bu açıklaması doğrultusunda hüküm vermişse, bu gerekçenin bağlayıcı olmadığı söylenemez. Çünkü gerekçe mahkemeyi öyle bir hüküm vermeye götürdüğüne göre, sadece iptal veya ihlal kararının hüküm kısmının bağlayıcılığının kabul edilmesi doğru olmaz. AYM'ye göre, "Anayasa'nın kurmayı hedef tuttuğu demokratik hukuk devletinin temeli ve teminatı adalettir";¹⁴⁹ "genel hukuk esasları, hukukun bilinen ve bütün uygar ülkelerde kabul edilen prensiplerdir".¹⁵⁰

AYM'ye göre, "*Kanun koyucunun, bu görevi yerine getirirken, sınırsız bir yetkiye sahip olmadığı, bütün yasama tasarruflarında olduğu gibi burada da, genel hukuk esasları ve özellikle Anayasa'nın ilkeleri ile bağlı olduğu aşikârdır. Emeklilik hakkından yoksun bırakmayı öngören söz konusu hüküm, genel hukuk esaslarından ve hatta hukuk devleti ilkesinin gereklerinden olan kazanılmış hak kavramını zedelemekle birlikte yukarıda açıklandığı gibi sosyal güvenlik ilkesini de kayıtlamaktadır*".¹⁵¹

Görüldüğü gibi AYM'nin karar gerekçelerindeki açıklamaların bağlayıcılığı kabul edilmez ve ilgililer için sadece hüküm kısmının bağlayıcı olduğu kabul edilirse, hukuk devleti/hukukun üstünlüğü, insan hakları konusunda yeterince gelişme elde edilemez.

AYM çok yakın tarihli bir kararında, başvurucuya copla vurulması ve darbenin etkisiyle parmağının kırıldığı iddiası ile açılan davada; sanığın fiilinin sabit görülerek hakkında verilen hapis cezası ile ilgili olarak hükmün açıklanmasının

¹⁴⁹ AYM, E. 1963/99, K. 1964/38, KT: 13.5.1964.

¹⁵⁰ AYM, E. 1963/166, K. 1964/76, KT: 22.12.1964.

¹⁵¹ AYM, E. 1963/138, K. 1964/71, KT: 11.12.1964; <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1964-71-nrm.pdf> (Erişim Tarihi: 14.5.2021).

geri bırakılmasına karar (HAGB) verilmesi (5271, m.231); bu karara karşı yapılan itirazın reddedilmesi üzerine bireysel başvuru incelemesinde ihlal kararı verirken şu gerekçeye yer vermiştir: “Anayasa’nın 17. maddesinin amacı, kişinin maddi ve manevi varlığına ilişkin bir ölüm ya da yaralama olayında mevzuat hükümlerinin etkili bir şekilde uygulanmasını ve sorumluların tespit edilerek hesap vermelerini sağlamaktır. Bu bir sonuç yükümlülüğü olmayıp uygun araçların kullanılması yükümlülüğüdür. Dolayısıyla bu kapsamda açılmış olan tüm davaların mahkûmiyetle ya da belirli bir ceza kararıyla sonuçlanması zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak usul yükümlülüğünün bir unsuru olarak tespit edilen sorumlulara fiilleriyle orantılı cezalar verilmeli ve mağdur açısından uygun giderim sağlanmalıdır”¹⁵².

Görüldüğü gibi bu kararda, suçun Anayasa’nın 17’nci maddesindeki kişi dokunulmazlığını ihlal ettiği gerekçesine yer verilmiştir. AYM’nin bu kararında, sadece hüküm kısmının bağlayıcılığı kabul edilirse, hangi fiille ilgili ve hangi gerekçeyle sonuca ulaşıldığını görmek mümkün olmayacaktır. Oysa, bu kararda ve benzeri kararlarda, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 231’inci maddesinde düzenlenen hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunun uygulanamayacağını ancak gerekçeden öğrenebileceğiz. Dolayısıyla gerekçenin bağlayıcılığı dikkate alınarak insan bedenine yönelik ve kamu görevlisinden kaynaklanan fiille ilgili durumlarda HAGB kararı verilmemesi gerektiği ilgililer tarafından dikkate alınabilecektir. AYM’nin bu kararında, benzeri olaylarla ilgili olarak AİHM karar gerekçelerinin de dikkate alındığı görülmektedir.

AYM Genel Kurulu cinsel saldırı suçundan HAGB kararı verilmesinin hukuka uygun olmadığına ilişkin gerekçesinde şunlara işaret etmiştir: “(...) Mahkemenin, ceza tayini ve HAGB hususunda tam bir takdir yetkisi bulunduğu halde verdiği kararlar bu yetkisini, söz konusu eylemlere hiçbir şekilde müsamaha edilmeyeceğini göstermek için kullanmak yerine toplumca hassasiyet gösterilen cinsel saldırı eyleminin sonuçlarını hafifletmek için kullanmayı tercih ettiği izlenimi vermiştir. Olaya özgü koşullar (...) nedeniyle başvurucuya yönelik cinsel saldırının ağırlığı karşısında eylemi yapanın cezalandırılması yerine sadece ceza tehdidi altında bırakılmasına dair verilen kararın, bireylerin kötü muamele yasağına karşı korunması amacıyla alınan caydırıcı yasal önlemleri etkisiz kıldığı kanaatine varılmıştır (...) Açıklanan gerekçelerle Anayasa’nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasının öngördüğü devletin pozitif yükümlülüğünden usul yükümlülüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır”¹⁵³.

¹⁵² AYM, *Elif Aydın Dost Kararı*, B. No: 2014/19954, KT: 12.6.2018, para. 58; Benzeri kararlar için bkz. *Cezmi Demir ve Diğerleri*, para. 127; *Şenol Gürkan*, B. No: 2013/2438, KT: 9.9.2015, para. 105.

¹⁵³ AYM, B. No: 2014/19112, KT: 17.5.2018, para. 67-68; R.G.: 1.8.2018, Sayı: 30496.

Görüldüğü gibi bu karar gerekçesinin bağlayıcı olmadığını kabul ettiğimiz takdirde, sadece hüküm kısmının bağlayıcılığını kabul edersek, örneğin bu karardaki hüküm kısmı, “B. Kötü muamele yasağının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna oybirliğiyle, C. Anayasa’nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında güvence altına alınan kötü muamele yasağının ihlal edildiğine” ilişkin kısmın bağlayıcılığını kabul etmiş olacağız. Bu Oysa bu şekilde yazılmış hüküm kısmını gerekçeden ayırdığımız takdirde, anlamlı olmayan bir durumla karşı karşıya kalınacaktır.

AYM kararında birden çok gerekçe olduğu, bu gerekçelerden hangisinin bağlayıcı olacağına ilişkin eleştiriler de bulunmaktadır. Bu yöndeki eleştiriye gelince; AYM’nin oyçokluğu ile verdiği kararlarında, karara katılmayan üyenin karşı oyundaki görüşü azınlıkta kaldığı için, bu görüşün bağlayıcılık bakımından gerekçede değerlendirilmemesi gerekir. Çünkü, oyçokluğu ile verilen kararlarda, hem esasa ilişkin karşı oy, hem de hükmü doğru bulmakla beraber çoğunluğun gerekçesine karşı oy kullanan üyenin (üyelerin) gerekçelerinin bağlayıcılığa etkilerinden söz edilemez. Eğer somut kararlar bakımından, gerekçenin bağlayıcılığı kabul ediliyorsa, bu gerekçe hükme esas alınan çoğunluğun gerekçesinden başkası olamaz.

AYM kararlarının gerekçelerinin bağlayıcılığı daha çok iptal kararlarıyla ilgili olarak tartışılmış ise de, yukarıda verdiğimiz örnek olayda olduğu gibi, bireysel başvuru kararları bakımından da aynı değerlendirmenin yapılması gerekir.

AYM’nin Yüce Divan yargılamasında verdiği kararlar bakımından, adli yargı mahkemelerinin kararları gibi bağlayıcılığından söz etmenin daha uygun olacağı düşüncesindeyim.

KAYNAKÇA

- ALİEFENDİOĞLU**, Yılmaz, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- ARMAĞAN**, Servet, “*Anayasa Mahkemesinin E. 1989/1 ve K. 1989/12 No.lu ve 7.3.1989 Tarihli Kararının Tahlili ve Tenkidi*”, Prof. Dr. Hayri Domaniç’e 80. Yaş Günü Armağanı, Cilt: II, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 1136-1141.
- ARMAĞAN**, Servet, *Anayasa Mahkememizdeki Kazai Murakabe Sistemi*, 1. Baskı, Cezaevi Matbaası, İÜ Yayını (No: 1245), İstanbul, 1967.
- ARSLAN**, Zühtü, “*Anayasa Mahkemesinin ‘Yorum Tekeli’, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi*”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt: II, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2008, ss. 59-86.
- ATAR**, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, 12. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2018.
- Bireysel Başvuruda Ceza Yargılamasını İlgilendiren Kararlar*, Hazırlayan: Akif Yıldırım, 1. Baskı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Ankara, 2017, ss. 159-208.
- Bireysel Başvuruda Hukuk Davalarına İlişkin Kararlar*, Hazırlayan: Murat Azaklı, 1. Baskı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Ankara, 2017, ss. 1145-1275.
- BOYAR**, Oya, *Anayasal Uyuşmazlıklarda Yorum*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008. (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>; Erişim Tarihi: 14.5.2021).
- CENTEL**, Nur / **ZAFER**, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2016.
- ÇAĞLAR**, Bakır, “*Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları*”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara, 1986, ss. 163-195.
- ÇAĞLAR**, Bakır, *Anayasa Bilimi Bir Çalışma Taslağı*, 1. Baskı, BFS Yay., İstanbul, 1989.
- ÇELEBİ**, Ece Göztepe, “*Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı*”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 33, 2016, ss. 93-118.
- DOĞRU**, Osman / **NALBANT**, Atilla, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (Açıklama ve Önemli Kararlar)*, Yüksek Yargı Kurumlarının Güçlendirilmesi Projesi, 1. Baskı, Council of Europe/Avrupa Konseyi ve T.C. Yargıtay Başkanlığı, 2012.
- DÖNER**, Ayhan, “*Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gereğeslerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar*”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt: II, Yetkin Yayınevi, Ankara 2008, ss. 215-233.
- ERDOĞAN**, Mustafa, *Anayasa ve Özgürlük*, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- ERGÜL**, Ozan, *Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı*, Birinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- ESEN**, Bülent Nuri, *Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 206, Ankara, 1966.
- GÖREN**, Zafer, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2018.

- GÖZLER**, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 25. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2020.
- GÖZLER**, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.
- HAKYEMEZ**, Yusuf Şevki, “*Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu*”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt: II, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2008, ss. 365-398.
- HEKİMOĞLU**, M. Merdan, *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısını Hukuki Boyutları*, 2. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.
- İYİMAYA**, Ahmet, *Siyaset Hukuku Sorunları*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.
- KABOĞLU**, İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 4. Baskı, Legal Yay., İstanbul, 2009.
- KABOĞLU**, İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 14. Baskı, Legal Yay., İstanbul, 2019.
- KABOĞLU**, İbrahim Ö., *Anayasa Yargısı*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- KANADOĞLU**, O. Korkut, *Anayasa Mahkemesi*, 1. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2004.
- KARAN**, Ulaş, *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, Birinci Baskı, On İki Levha Yay., İstanbul, Ekim 2018.
- KAYA**, Semih Batur, *Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu*, 1. Basım, On İki Levha Yay., İstanbul, 2017.
- KÖKÜSARI**, İsmail, *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri*, On İki Levha Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2009.
- MEMİŞ**, Emin, *Anayasaya Uygun Yorum*, 1. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2008.
- METİN**, Yüksel, *Anayasanın Yorumlanması*, 1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.
- MÜLLER**, Friedrich, *Anayasa Hukukunda Çalışma Yöntemleri*, (çev. Bertil Emrah Oder, Korkut Kanadoğlu, Osman Can, Fazıl Sağlam), 1. Baskı, T.C. Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2009/2, İstanbul, 2009.
- OBERNDORFER**, Peter, “*Avusturya Raporu*”, 7. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, AYM Yayını, Ankara, 1988, ss. 1-37.
- ODER**, Bertil Emrah, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, 1. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2010.
- ÖNCÜ**, Mehmet, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Tutuklama (II): Gerekçeli Karar Hakkı*”, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Temmuz - Ağustos 2015, ss. 83-144.
- ÖZBEK**, Veli Özer / **DOĞAN**, Koray / **BACAKSIZ**, Pınar / **TEPE**, İlker, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2017.
- ÖZBEY**, Özcan, *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2012.
- ÖZBUDUN**, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 18. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2018.
- ÖZER**, Atilla, *Anayasa Hukuku*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.

- ÖZER**, Attila, *Türk Anayasa Hukuku: Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012.
- SAĞLAM**, Fazıl, “*Anayasa Yargısının Bazı Sorunları*”, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 524-550.
- SAĞLAM**, Fazıl, “*Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesi'nin Yasama, Yürütme ve Yargı ile İlişkisi*”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 13, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1996, ss. 43-76.
- SELÇUK**, Sami, “*Başörtüsünde 'Sanal Yasak'tan 'Gerçek Yasak'a Gerileme mi*”, Radikal Gazetesi, 04.02.2008.
- ŞAHBAZ**, İbrahim, “*AİHM'nin Türkiye'de Etkin Başvuru Yolu Bulunmadığına İlişkin Kararları*”, Yargıtay Dergisi, Cilt: 38, Sayı: 1-2, Ocak-Nisan 2012, ss. 45 -78.
- ŞİRİN**, Tolga, *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme*, 1. Baskı, On İki Levha Yay., İstanbul, 2013.
- TANÖR**, Bülent / **YÜZBAŞIOĞLU**, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 19. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2019.
- TEZİÇ**, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 24. Bası, Beta Yay., İstanbul, 2020.
- TUNÇ**, Yaşar, “*Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı Konusuna Farklı Bakış*”, Terazi Hukuk Dergisi, Sayı: 47, 2010, ss. 29-39.
- YENİSEY**, Feridun / **NUHOĞLU**, Ayşe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2016.
- YILDIRIM**, Turan, “*Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı*”, Amme İdaresi Dergisi, Sayı: 4, Cilt: 26, 1993, ss. 69-80.
- YILDIRIM**, Turan, “*Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı*”, İnsan Hakları Merkezi Dergisi, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, Cilt: 2, Sayı: 1, Mart 1994, ss. 19-25.
- ZEIDLER**, Wolfgang, “*Federal Almanya Raporu*”, 7. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, AYM Yayını, Ankara, 1988, s. 61 vd.

Kararlar

AİHM Kararları:

- AİHM, Garcia Ruiz/İspanya, B. No: 30544/96, KT: 21.1.1999.
- AİHM, Şeyhmus Uğur ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 1968/07 KT: 19.10.2010.
- AİHM, Ulu ve Diğerleri/Türkiye, KT: 7.12.2010.
- AİHM kararları için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22documentcollectionid%22%22%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22}}> (Erişim Tarihi: 31.05.2021).

AYM Kararları:

- AYM, B. No: 2014/12158, KT: 1.2.2017.
- AYM, B. No: 2013/1015, KT: 8.4.2015.
- AYM, B. No: 2013/3672, KT: 30.12.2014.

- AYM, B. No: 2013/4495, KT: 17.7.2014.
 AYM, B. No: 2014/1292, KT: 10.6.2015.
 AYM, B. No: 2014/13062, KT: 30.3.2016.
 AYM, B. No: 2015/11798, KT: 25/5/2017.
 AYM, B. No: 2017/34763, KT: 11.2.2021.
 AYM, B. No: 2020/32949, KT: 12.1.2021
 AYM, B. No: 2013/2750, KT: 17.2.2016.
 AYM, B. No: 2017/32052, KT: 8.10.2020.
 AYM, B. No: 2017/26740, KT: 16.12.2020.
 AYM, B. No: 2013/3936, KT: 17.2.2016.
 AYM, B. No: 2014/19954, KT: 12.6.2018.
 AYM, B. No: 2013/2438, KT: 9.9.2015.
 AYM, B. No: 2014/19112, KT: 17.5.2018.
 AYM, E. 1990/36, K. 1991/8, KT: 9.04.1991.
 AYM, E. 1998/58, K. 1999/19, KT: 27.5.1999.
 AYM, E. 2007/5, K. 2007/18, KT: 7.2.2007.
 AYM, E. 2001/24, K. 2001/356, KT: 5.12.2001.
 AYM, E. 2000/8, K. 2003/104, KT: 26.12.2003.
 AYM, E. 2000/14, K. 2000/21, KT: 13.09.2000.
 AYM, E. 1999/38, K. 1999/45, KT: 25.11.1999.
 AYM, E. 1998/43, K. 1999/44, KT: 25.11.1999.
 AYM, E. 2000/45, K. 2000/27, KT: 5.10.2000.
 AYM, E. 1964/15, K. 1964/45, KT: 5.6.1964.
 AYM, E. 2020/12, K. 2020/46, KT: 10.9.2020
 AYM, E. 1963/138, K. 1964/71, KT: 11.12.1964.
 AYM, E. 1963/166, K. 1964/76, KT: 22.12.1964.
 AYM, E. 1963/99, K. 1964/38, KT: 13.5.1964.
 AYM Kararları için bkz. (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/>) (Erişim Tarihi: 16.5.2021).

Yargıtay Kararı:

- Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararı**, E. 2014/16959, K. 2017/27090, KT: 06/12/2017. Yargıtay Kararları için bkz. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi: 31.05.2021).